

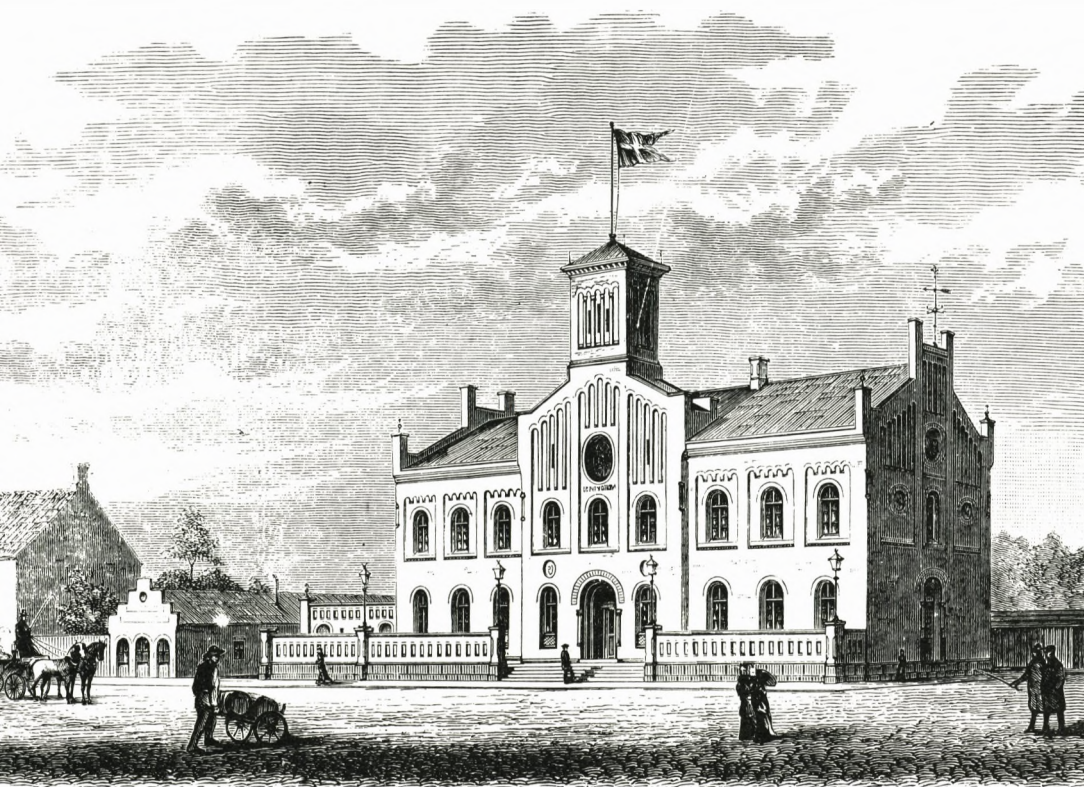
zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 3

1987

10 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf »accisebod«).

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 48 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

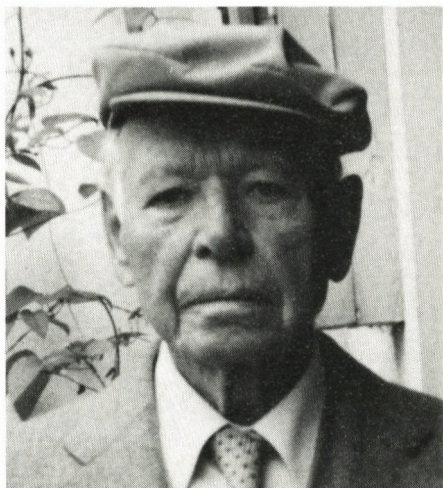
Tolddirektør C.A. Nielsen (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Toldkontrollør Gunnar Jakobsen (sekretær)
Kontorfuldmægtig Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr. phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Vicedirektør Kaj Elkrog
Toldassistent I Aage E Hansen, Padborg.
Departementschef René Mikkelsen

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønsemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren, Gunnar Jakobsen, Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forfattere og artikler

Det er vanskeligt at give en lidenskabsløs fremstilling af selvoplevede begivenheder. Denne påstand, som enhver, der har beskæftiget sig med den nyeste historie vil kunne skrive under på, fremsættes i den første artikel af distriktstoldchef, cand.polit. K. Wieth-Knudsen (f.1921). Hermed knyttes der an til beretningen i denne årgangs nr 1 om en episode af uomtvistelig betydning i forbindelse med oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet.

Længere tilbage i tid skildres det selvoplevede i de to følgende erindringsstykker, som har det tilfælles, at de begge tager deres udgangspunkt og begyndelse i Randers. Derfor forsidebilledet. Elith Ottesen (f. 1898), der ses til venstre, tilbragte hele sin tid i etaten, inden pensioneringen som toldkasserer i Aalborg. Dette gjaldt derimod ikke for O.I. Mikkelsen (f.1911), til højre, som efter en lille snes år i Toldvæsenet i kraft af en juridisk embedseksamen i 1948 sprang over som sekretær i Finansministeriet for senere at overgå til Undervisningsministeriet som kommitteret for erhvervsuddannelserne 1961-65, senest undervisningsdirektør. Her får man således glimt fra en toldertid, som ikke er »forstyrret« af

et direkte engagement i etatens dagligdag siden da.

V.J. Pless-Schmidt har i rollen som »sukkertolder« fået en introduktion med på vejen af finderens af denne lille skildring, sognepræst Arne Hægstad, mens historikeren, dr.phil. Ole Degn er kendt fra tidligere i tidsskriftets spalter (1986/1). Denne gang bliver de arkivalske efterladenskaber fra et enkelt toldsted - Ribe - fra middelalderen til 1969 karakteriseret. På en ny måde dokumenteres her, hvor meget der er at hente i de nyordnede toldarkiver for folk, der praktiserer historiske undersøgelser af næsten enhver art. Det følges så på sin vis op i Toldhistoriske noter.

Tiende årgang af ZISE afrundes sluttelig af et forfatterregister ved Toldhistorisk Selskabs sekretær, Gunnar Jakobsen. Tidsskriftets brogede indhold i det første decennium passerer revy, og abonnenter, som ikke har været med hele tiden, kan så ærgre sig over, hvad de er gået glip af. Men der er ingen grund til at geråde i dyb fortvivelse. Trøst er at finde i Amaliegade, hvorfra samtlige årgange stadig kan rekvireres for en billig penge selv efter 10 års forløb.

En episode i toldvæsenets historie

Af K. Wieth-Knudsen

Under overskriften »En episode i forbindelse med oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet« har O. Tobiesen Meyer i Toldhistorisk Tidsskrift nr. 1 1987 leveret et bidrag til den nyere toldhistorie.

Hovedpersonen i Tobiesen Meyers fremstilling er en nu afdød toldtjenestemand, kontorchef i tolddepartementet og senere overtoldinspektør i driftstjenesten K. Damsgaard Hansen. Det er just ikke noget skønmaleri, forfatteren bringer af en tidligere kollega. Afdøde skildres nærmest som en usurpator, der, støttende sig til politiske forbindelser, trådte ind på scenen og krænkede den departementale orden i efterkrigsårene.

»Han havde strakt efter magten, men tabt spillet« skriver forfatteren, der konstaterer, at Damsgaard Hansen sluttelig måtte se sine »undsigere« (Tobiesen Meyers udtryk) overtage ledelsen i tolddepartementet. Men, konkluderer forfatteren:

»toldetaten må være taknemmelig for hans manipulationer for at placere sig som toldvæsenets øverste chef«.

Manipulationer! Det er åbenbart vanskeligt at give en lidenskabsløs fremstilling af selvoplevede begivenheder, skønt disse snart er en menneskealder gamle. Man kan mene, at forfatteren - selv undsiger? - burde have vist større mådehold. Men nu har han altså lagt ud i Toldhistorisk Tidsskrift med en meget personlig vurdering. Jeg var selv ansat i tolddepartementet i de år, da de af Tobiesen Meyer skildrede hændelser fandt sted, og jeg mener derfor at kunne føje nogle penselstrøg til Tobiesen Meyers lidt for unuancerede billede.

Det er uden for diskussion, at Damsgaard Hansen, som påpeget af Tobiesen Meyer, havde en politisk baggrund: erklæret socialdemokrat, ministersekretær hos

Vilh. Buhl, nært samarbejdet i Det Økonomiske Sekretariat med Viggo Kampmann. Damsgaard Hansen var imidlertid ikke den eneste tjenestemand i tolddepartementet, der var opfostret i et politisk miljø. Herom senere.

Det tvedelte departement

Det er en svaghed i Tobiesen Meyers fremstilling, at den så ensidigt fokuserer på Damsgaard Hansens person. Der mangler en baggrund: hvordan var egentlig forholdene i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter i efterkrigsårene?

Min erindring er, at departementet i det meste af denne periode var en tvedelt styrelse, og at denne styrelse var uden overordnet ledelse, nærmere præciseret: der manglede en ledelse, der kunne formulere departementets overordnede politik og strategi og styre de nødvendige udviklingsopgaver. Man kan ikke skildre »episoden« Damsgaard Hansen uden at tage disse kendsgerninger i betragtning.

Først tvedelingen. Departementet var i virkeligheden delt i to fløje. Der var en afgiftsfløj på to, senere tre kontorer. Den var tillige med personalekontoret placeret på Slotsholmen, hvor også generaldirektøren og (indtil 1955) en afdelingschef havde til huse. Så var der en toldfløj. To kontorer, fra 1958 tre kontorer, isoleret i Hammerichsgade ved Vesterport, fjernt fra den øverste ledelse.

Det hører med i billedet, at flertallet af departementets akademiske tjenestemænd - herunder de fleste ældre akademikere - sad på Slotsholmen. I Hammerichsgade finder vi gennemgående de yngre akademikere. Det er også her, vi finder et stort antal etatsuddannede tjenestemænd, der var trukket ud af driften for at forrette tjeneste i departementet.

Der var ikke megen rotation mellem Slotsholmen og Hammerichsgade, og det har nok bidraget til en vis fremmedgørelse mellem de to fløje.

Og nu til ledelsen. Det er ikke hensigten her at biografere generaldirektør Knud Korst. Imidlertid er det jo ikke nogen hemmelighed, at Korst havde en baggrund så politisk som nogen tjenestemand. Korst var socialdemokrat, han havde været ministersekretær hos Stauning, og efter at have gjort tjeneste i Det Statistiske Departement og i Skatteministeriet (afdelingschef) blev han i 1938, 44 år gammel, af daværende minister Vilh. Buhl udnævnt til generaldirektør for told- og skattevæsenet.

Det kan vel antages, at de socialdemokratiske politikere, der placerede Knud Korst i hans høje embede, havde gjort det med betydelige forventninger. Man sigtede nok i første omgang på en skattereform, og Korst blev formand for en skattekommission, der sad i mange år. Men forventningerne blev åbenbart skuffede, og i 1953 blev skattedepartementet overdraget til H.P. Gøtrik, også han var embedsmand af socialdemokratisk observans og tidligere ministersekretær hos Stauning. Gøtrik havde i nogle år været kontorchef i tolddepartementet, og han blev nu departementschef i skattedepartementet.

Knud Korst kunne derefter koncentrere sig helt om tolddepartementet og om udvikling af toldvæsenet, men han ændrede ikke holdning: han forholdt sig passiv, forblev en grå eminence på Slotsholmen, med stil og fornem fremtræden, men uden dynamik.

Tolddepartementet havde også en afdelingschef. Han hed fra 1949 Chr. Ulrich Mortensen. Hans speciale var forbrugsafgifterne; told kendte han ikke meget til. Skønt Chr. Ulrich Mortensen - i generaldirektørens fravær - ofte havde nærkontakt til ministeren, fik han næppe større indflydelse i spørgsmål, der lå uden for - eller over - den daglige administration.

I 1955 blev Chr. Ulrich Mortensen udnævnt til departementschef i Det Statisti-

ske Departement, og der bød sig derved en oplagt lejlighed til at sikre arvefølgen i tolddepartementet efter Knud Korst, der nu var 61 år. Men den chance blev forpasset. Man valgte at omdanne stillingen som afdelingschef til en stilling som personalechef i samme lønramme. Denne stilling tilfaldt ældste kontorchef, der tilfældigvis var J.V. Henriksen, den senere tolddirektør. Hans kontorchefkolleger hævdede at have tilsagn om, at Henriksen ikke skulle have nogen myndighed over dem. Denne besværgelse kunne dog ikke forhindre, at Henriksen i 1962, da Korst døde, blev konstitueret som generaldirektør.

Toldreformerne

K. Damsgaard Hansen tiltrådte, efter en periode uden for departementet, primo 1954 stillingen som ekspeditionssekretær i toldafgiftskontoret, og han blev snart den førende kraft på toldfløjen.

Her havde man længe levet en statisk tilværelse. Man administrerede regelgivning, der var op til halvandet hundrede år gammel (bestemmelser fra toldforordningen af 1797, plakater fra 1800-tallet etc.). Man fortolkede en toldtarif, der var stærkt forældet og nærmest ubrugelig, og man styrede en toldbehandlingsprocedure, der var udformet for hundrede af år tilbage. Udvikling? jo, man bidrog til nogle forbedringer til en nordisk toldunion, der senere viste sig at være et blindspor. Der var ingen overordnet ledelse; i departementets toldfløj passede man sig selv.

Det var i dette tomrum, Damsgaard Hansen trådte ind. Hans første store opgave blev tekstiltoldreformen 1956, der afskaffede importreguleringen (deponeringsordningen) for de fleste tekstilvarer og erstattede den med toldbeskyttelse. For første gang i årtier havde Danmark en toldpolitik.

Damsgaard Hansen var stadig ekspeditionssekretær, men i 1958 blev han kontorchef. »Der var ikke noget politisk i denne udnævnelse« skriver Tobiesen Meyer - det var nemlig Damsgaard Hansens tur til at

blive kontorchef! Helt upolitisk var fremmelsen nu næppe, målt med den daværende departementale orden, for Damsgaard Hansen tog de fleste af toldafgiftskontorets udviklingsopgaver med sig. Toldfløjen havde nu tre kontorer, og toldafgiftskontoret var langt det største.

Året efter, 1959, fulgte den toldtekniske reform, der omsider erstattede den alfabetiske toldtarif med Bruxellesnomenklaturen (TSR-nomenklaturen). De fleste specifikke toldsatsler blev afløst af værditold, og endelig blev de mange spredte lovgivelser samlet og systematiseret i én lov.

Kronen på værket blev den toldpolitiske reform, der trådte i kraft 1 marts 1960. Fra dette tidspunkt hvilede hele industribeskyttelsen på toldbeskyttelse. Men det var også på høje tid: Danmark var indtrådt i EFTA 1 januar 1960 og måtte have dispensation for at få de nye, forhøjede toldsatsler godkendt som basistoldsatsler for toldafviklingen i EFTA.

Opgaverne blev løst på dygtig vis, indrømmer Tobiesen Meyer, og det kan bekræftes. De blev løst med overblik, organisationstalent og store forhandlingsevner. Det ville have været svært i toldkontorerne på det tidspunkt at finde en anden tjenestemand, der kunne have løst disse meget vanskelige og krævende opgaver på så fremragende vis som Damsgaard Hansen.

Men han brugte jo sine politiske forbindelser! Også det kan bekræftes. Damsgaard Hansen havde i praksis direkte referat til finansministeren, som i de år (1953-1960) hed Viggo Kampmann. Kampmann overlod stort set alle politiske forhandlinger om toldreformerne til Damsgaard Hansen og viste sig f.eks. kun sjældent selv i folketingsudvalgene. Her var det ofte kontorchef Damsgaard Hansen, der gav møde på ministerens vegne. Jovist brugte Damsgaard Hansen politiske forbindelser, ikke bare til finansministeren, men også kontakter til folketingsmænd, erhvervslivets organisationer, fagbevægelsen etc. Det er svært at se, hvorledes toldreformerne ellers kunne være kommet i hus.

Et historisk cirkulære

Om Damsgaard Hansen under hele det omfattende reformarbejde uden om generaldirektørembedet har optrådt med fornøden takt mod generaldirektøren, skal jeg lade være usagt. Det har han muligvis ikke. Knud Korsts reaktion, da toldreformerne var overstået, kunne tyde på, at han var vred og følte sig såret. Han reagerede ved at udstede det famøse cirkulære Gd 1, dateret 6. maj 1960. Denne aktion omtales af Tobiesen Meyer således:

»Et forsøg på fra Korsts side at begrænse Damsgaard Hansens ansvarsområde ved administrativt at henlægge den endelige afgørelse af tarifieringssager fra departementet til Toldvæsenets Prøvesamling blev da også omgående forpurret fra politisk side, skønt det havde toldetatens fulde bevågenhed«.

Man får nærmest indtryk af, at der her var tale om en ganske normal og regelret forvaltningsakt, der altså blev »forpurret« fra politisk side. Sådan forholdt det sig imidlertid ikke. Hvad var der da i vejen med Gd 1? Det melder Tobiesen Meyer intet om.

Ja, der var for det første det i vejen, at cirkulæret ikke var forhandlet med vedkommende fagchef, altså med kontorchef Damsgaard Hansen. Tarifieringssagerne var i øvrigt ikke bare Damsgaard Hansens anliggende: adskillige medarbejdere var beskæftiget med dem, også akademikere. Burde deres forhold ikke have været afklaret før en eventuel sagsudlægning? Generaldirektøren var ikke særlig omsorgsfuld over for de medarbejdere, som han nu med en håndbevægelse satte ud af huset.

Dernæst: Knud Korst - og flere med ham - syntes at svæve i den vildfarelse, at tarifieringssagerne udgjorde et afgrænset område, der kunne behandles isoleret fra toldafgiftskontorets øvrige administration, der overvejende omfattede tariflempler og præferencer. Det var en komplet misforståelse. Med Gd 1 havde Knud Korst, med et snuptag, trukket hele tæppet væk under toldafgiftskontoret.

Men det var værre endnu. Den dagældende toldlov indeholdt nemlig en bestemmelse om, at de af toldstyrelsen truffne tarifieringsafgørelser kunne indbringes for et særligt nævn (toldankenævnet). Bemærk: »De af toldstyrelsen truffne tarifieringsafgørelser«. Generaldirektør Knud Korst havde altså med Gd 1 egenhændigt ophøjet Toldvæsenets Prøvesamling til toldstyrelse, eller til en del af toldstyrelsen. Her var han en postgang for tidligt ude. Gd 2, der tilbagekaldte Gd 1, var derfor uundgåelig.

Generaldirektøren havde affyret et missil - der altså eksploderede i luften - men hvem havde anbragt missilet på affyringsrampen? Tobiesen Meyer peger på etatsforeningen, med en bemærkning om, at Korsts initiativ havde toldetatens »fulde bevågenhed«.

Det er nok muligt at Gd 1 havde toldetatens fulde bevågenhed, men det drejede sig i så fald næppe om andet end en taktisk bevægelse fra etatsforeningens side.

I etatsforeningen havde man naturligvis længe observeret departementets svaghed og splittelse, og i 1959 indledte man felttoget mod departementet med krav om oprettelse af et fagligt generaltolddirektorat.

Generaltolddirektoratet skulle, som Tobiesen Meyer rigtigt anfører, forestå den daglige ledelse af administrationen af told- og afgiftslovgivningen. Det var ikke så lidt mere end tarifieringssagerne! De udgjorde kun en brøkdelen af det udsete bytte, men foreningen havde nu engang valgt tarifieringssagerne som en slags vimpel over felttoget, for det måtte da enhver kunne se, at her var der tale om overflødig dobbeltbehandling. Dobbeltbehandlingen af tarifieringssagerne - som også Tobiesen Meyer dvæler ved - blev derfor det sesam, der skulle åbne døren for et fagligt direktorat.

Myten om tarifieringssagerne som et område, der var ganske særligt egnet til udlægning fra departementet, fandt imidlertid villigt gehør langt ind i departementets egne rækker. Mange ældre akademikere mente øjensynligt, at kunne man blot komme af med tarifieringssagerne - som de ikke

selv beskæftigede sig med - så kunne resten af indboet endnu reddes. De så ikke skriften på væggen.

Som allerede nævnt er Gd 1 dateret 6. maj 1960 - en fredag - og Gd 2 fulgte allerede 9. maj, altså om mandagen. Den mellemliggende tid (lørdag var dengang arbejdsdag) var præget af hektisk aktivitet på højt plan: etatsforeningen henvendte sig omgående til finansministeren, der nu hed Kjeld Philip, og kunne naturligvis helhjertet bifalde og støtte generaldirektørens initiativ. Det gjaldt jo om at sætte bolden i bevægelse hen imod målet - et fagligt direktorat.

Nogle vil måske heraf slutte, at det var etatsforeningen, der bevægede Knud Korst til at udfærdige det umulige Gd 1 - cirkulære, men det er ingenlunde sikkert, selv om foreningen unægtelig var hurtigt på pletten. Idéen kan lige så vel være kommet fra akademiske medarbejdere, der stod generaldirektøren nær, hvorefter etatsforeningen omgående er sprunget på vognen. Gd 1 er i så fald den første synlige hvirvel fra interne turbulenser i departementet. Én ting er sikker: Gd 1 - fiaskoen blev helt og holdent generaldirektørens personlige fiasko, og den var ikke egnet til at styrke hans prestige.

Cirkulæret fik et efterspil, som Tobiesen Meyer ikke nævner, skønt det vel nok bør med, når der skal skrives historie omkring Gd - cirkulæret. Finansministeren var bragt i en akavet situation, som han frigjorde sig fra ved at nedsætte et udvalg, der skulle undersøge - tarifieringssagerne - og ikke mere. Udvalget kom til at bestå af 3 medlemmer. Hvis jeg ikke husker forkert, var det daværende kontorchef Paul Gersmann, departementschef H.P. Gøtrik og toldforvalter Ohrt fra Kolding toldkammer.

Her var utvivlsomt samlet nogen toldfaglig ekspertise, og udvalget formulerede da også en række spørgsmål til toldafgiftskontoret. Det trak imidlertid ud med svarene, og undersøgelsen løb efterhånden ud i sandet. Den blev overhalet af en begivenhed, der fik en ganske anden og helt afgø-

rende betydning for den videre udvikling. Ultimo maj 1960 nedsatte regeringen Administrationsudvalget af 1960 og skabte dermed den generator, der nogle år senere producerede kraft bl.a. til oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet.

Dissonanser

Tilbage til Damsgaard Hansen. Han stod nu, i årene 1960-1961, på højden af sin karriere. Han havde været den drivende kraft bag toldreformerne, og han blev nu formand for et rationaliseringsudvalg (finansministerens udvalg vedrørende rationalisering af toldvæsenet, med V.E. Parving som sekretær), der sent i 1961 afgav betænkning til finansministeren. Og han indtog en central placering i markedsforhandlingerne. Men han var stadig kun kontorchef, og han stilede utvivlsomt højere - her er jeg ganske enig med Tobiesen Meyer. Der blev talt om en stilling som afdelingschef, men der skete ikke noget. Hvorfor?

Det er en kendsgerning, at både generaldirektøren og de fleste ældre akademikere på Slotsholmen var imod Damsgaard Hansen. På Slotsholmen ønskede man aldeles ikke Damsgaard Hansen som departementets kommende chef; man havde formodentlig sin egen kandidat til denne post. Men også i Hammerichsgade var der akademikere, der følte sig trådt over tæerne af Damsgaard Hansen. Kort sagt, han manglede kollegial opbakning som kandidat til chefposten.

Men det var måske ikke så afgørende. Det betød nok mere, at Damsgaard Hansen også havde fået et dårligt forhold til Udenrigsministeriet, hvis chef hed J.O. Krag. I Udenrigsministeriet så man vel med nogen uvilje på den kendsgerning, at tolddepartementet, ved Damsgaard Hansen, havde placeret sig så stærkt i markedspolitikken, som Udenrigsministeriet anså for sit domæne. Men der var også konkrete gnidninger. En af dem var foranlediget af kamptolden.

Kamptolden var Udenrigsministeriets -

Krags? - idé og initiativ. Ministeriet forlangte en lov, der hjemlede toldforhøjelser for biler og andre eksportvarer fra Fællesmarkedet, hvis EF ikke gav Danmark tilstrækkelige indrømmelser under de stedfindende modifikationsforhandlinger i GATT. Damsgaard Hansen afviste kamptolden, som han vistnok fandt formålsløs, men Krag satte sin vilje igennem, og tolddepartementet måtte gå til biddet og gennemføre den fornødne lovgivning.

Det skete i forsommeren 1961. Få måneder senere søgte England optagelse i EF, og Danmark skyndte sig at følge trop. Nu var det ikke længere nogen god idé at indtage en krigerisk holdning over for Fællesmarkedet, og kamptolden forsvandt i al stilhed. Damsgaard Hansen havde for så vidt set rigtigt, men han havde også generet J.O. Krag. Det var ikke klogt.

Undsigelsen

Det var altså ikke lykkedes Damsgaard Hansen at etablere sig som afdelingschef, og hen mod slutningen af 1961 søgte han pludselig en ledig stilling som overtoldinspektør i et af forbrugsafgiftsinspektorerne. Han blev udnævnt 1. januar 1962, og Knud Korst sendte straks to akademikere af den ældre garde fra Slotsholmen til toldafgiftskontoret for at overtage styret der.

Det er klart, som også Tobiesen Meyer gør opmærksom på, at Damsgaard Hansen ikke havde tænkt sig at skulle forblive i den ansøgte stilling, men at han sigtede højere. I første omgang så det ud til, at hans taktik skulle bære frugt, for nogle uger senere, medio februar 1962, genoptog han tjenesten i toldafgiftskontoret, hvorefter de to forømtalte akademikere straks vendte tilbage til Slotsholmen.

Det hed sig, at finansministeren - som nu hed Hans R. Knudsen - ønskede Damsgaard Hansens nærværelse i forbindelse med Fællesmarkedsforhandlingerne. Tobiesen Meyer skriver, at det skete efter henstilling fra statsministeren, Viggo Kampmann. Det gjorde det måske nok, men der

kan også have stået andre kræfter bag. I det efterfølgende klageskrift fra tolddepartementets sektion i ministerialforeningen hævdes det, at beslutningen om at lade Damsgaard Hansen vende tilbage er truffet efter ønske fra fagbevægelsen!

Damsgaard Hansen vendte altså tilbage til departementet, men nu gik undsigerne til angreb (jeg benytter her Tobiesen Meyers betegnelse for Damsgaard Hansens modstandere blandt departementets akademikere), og der blev i hast sammenkaldt til et møde i ministerialforeningens sektion i tolddepartementet.

Jeg overværede selv dette møde og har en klar erindring om, hvad der foregik. Men da det jo var et »lukket« møde, bør jeg nok undlade at referere. Derimod er der ingen grund til diskretion omkring den skrivelse, der blev brygget sammen på mødet og færdigredigeret dagen efter. Det er et historisk aktstykke: tolddepartementets sektion i ministerialforeningen rettede her en henvendelse - ikke til finansministeren, men til regeringen. Mindre kunne ikke gøre det.

Undsigerskrivelsen er dateret 18. februar 1962. Denne dag var ganske vist en søndag, men undsigerne havde åbenbart hastværk. Brevet indeholder, som ventelig var, en håndfast indsigelse mod, at man nu havde anbragt en overtoldinspektør i ministeriet:

»Vi må på det kraftigste protestere imod dette forsøg på at gøre en chefstilling i et ministerielt kontor til en stilling af politisk karakter«.

Det forlanges, at Damsgaard Hansen straks føres tilbage til sin stilling som overtoldinspektør. Men ikke nok med det: der må ikke »på noget tidspunkt eller under nogen form« gives ham en stilling, normeret eller unormeret, i tolddepartementet! Der var her tale om intet mindre end et ultimatum til regeringen, begrundet med, at Damsgaard Hansen ikke kan anses for loyal i samarbejdet, og at han skaber utryghed ved at henvise til politiske forbindelser etc. Desuden mener undsigerne at kunne fastslå at,

»den tjenestemand, der i januar 1962 efterfulgte overtoldinspektør Damsgaard Hansen som chef for toldafgiftskontoret, må anses for sagligt bedre kvalificeret end overtoldinspektør Damsgaard Hansen.«

Undsigerne garderede sig sluttelig med en bemærkning om, at

»enkelte tjenestemænd i tolddepartementet ikke har tilsluttet sig eller taget stilling til nærværende udtalelse.«

Skrivelsen var som nævnt stilet til regeringen, men allerede dagen efter kunne man læse i Politiken om protesten mod Damsgaard Hansen.

Manipulationer? - for nu at genkalde Tobiesen Meyers vurdering af Damsgaard Hansens adfærd. Jeg vil nøjes med at konstatere, at undsigerne åbenbart havde gode forbindelser til pressen, og at disse forbindelser blev dyrket intensivt i den kommende tid, som det også fremgår af den scrapbog, der illustrerer Tobiesen Meyers artikel. Det var virkelig lykkedes at skabe uro omkring Damsgaard Hansens person.

Der blev vistnok, på trods af undsigeraktionen, gjort - endnu - et forsøg på at placere Damsgaard Hansen i en stilling som afdelingschef i departementet for told- og forbrugsafgifter. Statsministeren hed jo stadig Viggo Kampmann. Men udenrigsministeren hed J.O. Krag, og havde Krag hidtil savnet mere håndfaste argumenter mod en ophøjelse af Damsgaard Hansen, så fik han dem nu, med protestskrivelsen og den efterfølgende pressekampagne.

Afgørende blev det, at Krag kort tid efter, som følge af Viggo Kampmanns hjertetilfælde, overtog regeringsledelsen. Her havde man den kommende statsminister, og det betød enden på Damsgaard Hansens forhåbninger om en top-post i tolddepartementet. 1. juli 1962 vendte han tilbage til embedet som overtoldinspektør.

To år senere, i 1964, blev Paul Gersmann af regeringen Krag udnævnt til departementschef i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter. Den konstituerede generaldirektør, J.V. Henriksen, blev samtidig udnævnt til tolddirektør.

Fra min toldertid 1915-1968

Af Elith Ottesen

Søndag den 1. august 1915 mødte jeg, nyudnævnt toldmedhjælper, op i Randers, (man startede som medhjælper) iført mørk habit med vest, fjederstøvler, knækflip og kravebryst af gummi og dertil sort hat, som stod udmærket til mit humør – om man kan sige det sådan.

Det var bagende varmt, men at smide vesten for ikke at tale om jakken, var udelukket. Det var dengang man endnu efterlevede begreber som god optræden og blufærdighed. – Kan hænde, til tider lidt vel meget.

Dagen efter indfandt jeg mig på toldkassererkontoret for straks at kvittere for min månedsgage, 47,50 krone. Jeg skulle give 42 kroner for kost og logi. Pensionatet var prima, mit værelse kun et lille tagkammer, som jeg måtte dele med en skoledreng. Her blev så et lille overskud, som jeg måtte klare mig med.

Nogen tid senere røg pensionatsprisen over månedsgagen, men så fik jeg hvert kvartal et dyrtidstillæg på 100 kroner. – Det var næsten ikke til at administrere, så jeg blev en fast kunde hos en af byens pantelånere. – Ved den nye lønningslov i 1919 blev jeg til gengæld, efter den tids forhold, og med gode diæter, en hel krøsus.

A propos pensionatet, så var det beliggende i nærheden af varieteen, hvorfor vi havde nogle af skuespillerne boende hos os, heriblandt den 19-årige Holger Gabrielsen, den senere så berømte kgl. skuespiller. Det var derfor en selvfølge, at jeg måtte hen og se forestilligen, som viste sig at være i topklasse. Hovedkraften var den uforlignelige komiker Holger Pedersen (Gissemand), som bl.a. sang visen om den gamle variete, hvoraf jeg endnu husker refrænet: »Så drøner den gamle variete, variete, – og

det er der intet at sie te« og fra hans morsomme sessionsvise: »Og jeg trak nummer trehundred og fjorten, – og jeg sa' tak og viftet med skjorten«.

Jo-jo, man kunne skrive revyer den gang. Men når jeg i det hele taget nævner dette her, skyldes det, at et af numrene forestillede tre fulde toldere, der kom ind med hverandre under armen, syngende af fuld hals, alt imens en overdimensioneret brændevinsflaske førtes hen over scenen.

Jeg benyttede enhver lejlighed – når jeg havde penge – til at se denne forestilling, da jeg var blevet dybt indtaget i en af de søde kordamer, som jeg så havde at drømme om resten af den sommer. – Damen blev desværre aldrig bekendt med min eksistens. – Næ – så havde min to år ældre kollega – skal vi kalde ham Niels – et helt andet tag på at komme i forbindelse med varieteens unge damer, men han bevægede sig også hjemmefra her, næsten hver aften, dels for sine egne penge, dels for store tilskud hjemmefra og endelig også lidt for statens midler. Det sidste gik jo mest ud over kontorets kassemester, som nu af og til havde vrøvl med den forbiastrede kasse. Det stod nu ikke på ret længe, og det var relativt små beløb det drejede sig om. Men så endte det da med det helt store forhør på toldboden, med overtoldinspektøren i spidsen. Vi kom alle for, – ret så pinlig en sag, selv for een med det reneste mel i posen. Niels kunne man nu ikke få til at indrømme noget, og så nøjedes man med at forflytte ham til et mindre toldsted. Og her på det nye sted rodede han sig snart ind i en ny affære, og så var det ud af lemmen med ham.

Ved min ankomst til Randers var det synd at sige, at jeg vakte furore, genert og kejtet som jeg var. Nå, for mit eget ved-

kommende, var det nu heller ikke morsomt, at gå fra en fri tilværelse som skole-dreng, til at blive lukket inde på et kontor fra 7 morgen til 7 aften, ganske vist med to timers middagspause, og det i en tid hvor der på grund af 1. verdenskrig ikke var ret meget at bestille, så tiden kunne nok falde lang. For øvrigt gav jeg pokker i alt hvad der hed toldvæsen, min interesse blev først vakt et år senere. Det første år blev simpelt-hen gyseligt. Min største trøst blev toldkas-serer Haagensen, denne ualmindelig prægtige mand, der ikke alene gav mig fri mellem jul og nytår og ligeledes fridage i påsken, men også selv satte sig ud ved min pult (høje pulte og gasbelysning havde vi den gang). Det var vidunderligt for mig, der kun kunne komme hjem tre gange om året, nemlig jul, påske og sommerferie.

Omkring 1920 havde situationen fuldstændig ændret sig, der var nu efter krigens ophør blevet overordentlig travlt, ikke mindst fordi store stykgodsbåde fra Amerika til København på grund af havnestrejke der, blev dirigeret til provinsen, hvor også Randers fik sin part, hvad man jo slet ikke var indstillet på.

Kontorpersonalet bestod nu af en fuldmægtig og 8 mand, halvt af hvert køn, og jeg var pludselig blevet den ældste. Det blev et dejligt år. Under fuldmægtigens ferie, og en dertil sluttende sygdomsperiode, stod jeg med ansvaret overfor toldkasseren, hvorfor min arbejdsdag gerne først sluttede ved 9-tiden om aftenen, fulgt af foldelev Carl Pedersen, som jeg så til gengæld trakterede med aftenkaffe på et nærliggende konditori. Samme Pedersen kom mange år senere til at afløse mig som toldforvalter i Skagen. Overtidsordningen var blevet indført i 1919, men vi satte en ære i »at ordne sagerne« uden nogen ekstra betaling.

Nogle år senere i Aalborg, kom det til at gå noget anderledes, Toldkasseren der kunne ikke lide mig og så skulle jeg kanøfles, og det skete bl.a. ved at jeg som den

eneste blev sat til at udføre overarbejde, dog nøje afstemt med at det kunne afvikles i kommende såkaldte skæve helligdage. – Men om forladelse, det kom ikke til at gå sådan til. Jeg var nemlig i mellemtiden kommet på afløsning i Hirtshals, og som fg. strandkontrollør kunne jeg ganske vist spadsere dagen lang; men havde til gengæld ingen overtid at skulle afspadsere, så pengene var reddet, og nu havde jeg ingen skrupler ved at modtage dem.

Men for at komme tilbage til Randerspe-rioden, så havde jeg begået den letsindig-hed, at søge om at komme i opsynet, – og blev så den 1. oktober 1920 med een dags varsel forflyttet til Ribe. Her fik jeg ved modtagelsen et chock, da jeg fik at vide, at alt gods – bortset fra postpakker – blev fortoldet ude i jernbanepakhuset, og at jeg måtte klare begreberne på egen hånd. Det var ikke noget hyggeligt perspektiv, da jeg nærmest var blank på tarifieringsområdet. Og så skulle det lige passe, at der den første dag blev fremført to store kløpperkasser til fortoldning, og da jeg var velkendt med dette Hamborg-firma's uhyre forskelligar-tede varesortiment, vil man forstå, at jeg fuldstændig tilintetgjort vaklede hen til min pult, hvor jeg så stod og fumlede med min toldlov og mine resolutioner (som heldigvis var å jourførte). Det lettede dog hurtigt, da pakhusarbejder Nielsen let og elegant begyndte at sortere varerne på borde og bænke og de forhåndenværende vægte (næsten alt var væggtold). Et foretagende jeg selvsagt fulgte med den allerstørste interesse. Da Nielsen pludselig stoppede op og stak mig en ting op under næsen med ordene: »Hr. assistent, hvad koster denne her?« Tænk, – han sagde hr. og assistent til mig sølle medhjælper. Jeg steg straks et par grader i min egen agtelse, og havde heldigvis ånds nærværelse nok til at sige: »Tja, Nielsen, det er sådan et grænsetilfælde, så den må jeg se nærmere på. Finder De andre ting, De ikke kender, så læg dem hen til

Kruså toldkontrol ca.1920 (Toldmuseet).

mig, så skal jeg fordele dem«. Det blev til ialt 2, siger og skriver to ting, som jeg relativt hurtigt ved hjælp af loven og »profeterne« fik placeret, alt imens jeg kunne holde et lille belærende foredrag for Nielsen, som lidt senere indfandt sig på kontoret med en udtalelse om, at det vist var en grov dygtig assistent, de der havde fået. Det blev så mit første og eneste blufnummer i toldvæsenets tjeneste.

I Ribe blev jeg kun i meget kort tid, da jeg allerede fra februar 1921 var blevet afløser fra Aalborg og senere fra Århus, og her fulgte så fire interessante år, hvor jeg næsten altid var på farten, kun hjemme kort tid om vinteren. Det var jo så kort tid efter genforeningen, så Sønderjylland sugede al den arbejdskraft, der kunne fremskaffes. Udkommandoen fik man gerne sent eftermiddag, for så at afgå sydpå med et par timers varsel. Man kørte så med toget hele natten, for straks om morgenen at komme i sving, og særdeles travlt var der altid, så de første dage, indtil man blev lidt

lokaliseret, var særlig anstrengende. Somme tider blev jeg sendt direkte fra en afløsning til en anden, således en gang fra Åbenrå til Padborg, og jeg skal forsøge i en meget knap form, at skildre denne afløsning, der giver et godt billede af den utrolige mangel på boligkapacitet, der gjorde sig gældende i grænseegnen på den tid.

Ankom til Padborg hen på aftenen, blev dirigeret til Kruså for otte dage. Hvortil jeg kom efter fire timers søvn på sofa med klæderne på, og en tidlig togrejse til Nørre Smedeby, medbringende toldlov, uniformskasket og et par ekstra støvler. I sving med det samme. Havde aldrig prøvet rejsegodseftersyn før. Her var rygende travlt. Eftersynslokalet fyldt med rejsende det meste af dagen indtil kl. 9 aften. Ingen fritid. Hen og spise i pensionatet, og straks tilbage til pukleriet. Ingen værelse, forsøgte i Nørre Smedeby uden held. Tilbage for at tilbringe natten på en sofa, med en kappe som dyne. Næste dag tilbød min flinke kollega Pirchert, der allerede var her på afløsning, at

dele seng med mig. Og det gik også vældig godt. Sengen blev stillet ind i pensionatets spisestue hver aften. Toiletforholdene var ikke de bedste på kontrollen, der stod et gammelt lokum uden dør ude mellem nogle frugttræer, så når man sad der havde man en udmærket udsigt til trafikken på Flensborgvejen, om de ikke også derfra kunne se en selv, var jeg ikke så sikker på.

Efter den korte visit i Kruså, skulle jeg begive mig til Faarhus, hvor toldkammeret den gang lå. Det skete en tidlig morgenstund, i øsende regn, til fods og i modvind. Ved ankomsten – en halv time for sent – fik jeg tilladelse til at gå hen på kroen og få min morgenkaffe. Ingen værelser der. Da jeg var gennemblødt fra knæene og nedefter, fik jeg hos skomageren's købt nyt undertøj og tilladelse til at skifte. Og havde så det store held sammesteds at få et lille pulterkammer, det var så lille, at jeg måtte op i sengen for at lukke døren. Hundekoldt var der også her under taget. – Det var i december.

Efter fjorten dages forløb kom jeg derefter til rejsegodseftersynet i Padborg. Her fik jeg lov til at dele værelse med en kollega, dog med egen seng. Toldkontrollen havde til huse i en barak, og kontoret, som ikke var særlig stort, blev foruden kontor også benyttet til dagligstue for 5-6 toldassistenter, der også indtog dagens måltider her tillige med to toldkontrollører, en toldbetjent og en grænsegendarmsergent, så det må siges at være blevet udnyttet.

Rejsegodseftersynet i Padborg var sikkert det mest effektive, som nogensinde har fundet sted. I forbindelse med eftersynslokalet var indrettet to små rum, hvor de rejsende, fordelt efter køn, måtte undergive sig en lettere kropsvistation. Ja, det var så dengang, hvor vi ikke havde haft den fornødne bemyndigelse dertil. Også det tøj folk havde på kroppen blev fortoldet, og havde man mistanke om nyindkøb, men ingen tilståelse kunne få (pelsværk og dyrt

overtøj), blev sagen overgivet til politiets videre efterforskning. Toldloven foreskrev et minimums-opkrævningsbeløb på 15 øre, et beløb, som tiden allerede den gang var løbet fra, så det holdt vi os ikke så nøje til.

Det var under den tyske inflations højdepunkt, hvor sønderjyderne foretog deres ugentlige indkøb i Flensborg, og det kunne afstedkomme mange morsomme episoder, når vi toldere af og til spiste til aften på Bahnhof hotel, hvor de fleste sønderjyder fortrinsvis forsamledes før togets afgang nord på (banegården lå den gang, hvor der nu er rutebilstation). Her var en leben og en snakken, mest om de forskellige indkøb og om priserne. Så når vi mødtes igen på hver sin side af skranken i toldkontrollen, og en eller anden brav sønderjyde kunne ønske at slippe lidt billigt om ved en beklædningsgenstand vedkommende havde iført sig, var vi somme tider istand til, ikke alene, at fortælle ham hvor varen var købt, men også hvad den havde kostet. I sådanne tilfælde skrev vi aldrig rapport, men nøjedes med at more os over vedkommendes umådelige forbløffelse.

I Padborg gjorde jeg tjeneste sidst på året i 1921, og kom så igen og var der hele sommeren 1922. Blandt personalet her var der en temmelig særpræget person, som var kendt i vid omkreds – også i Flensborg – som Onkel Peter. En gang jeg havde ærinde på toldkammeret i Flensborg, fik jeg fortalt, at Onkel Peter havde siddet på en restauration og udbredt sig om, at nu skulle grænsen snart flyttes til Ejderen.

I Flensborg var alle udførselsvarer belagt med en afgift på 50%, og det var så praktisk indrettet, at man betalte afgiften ved købet i forretningen, der udfyldte de fornødne formularer, som man så afleverede, samtidig med at man foreviste varerne i den tyske toldkontrol. Det meste af denne afgift gik formentlig til Flensborg by, da man ved at henvende sig til toldkammeret dernede kun blev afkrævet 6%, – og det

Aalborg Toldkammer 1929 (Toldmuseet).

slap jeg så med for to sæt tøj, jeg havde fået syet hos byens bedste skrædder.

Somme tider kunne vi – en tre-fire assistenter – enes om at tage ind på Flensburg-hof og spise en bedre middag. Vi lod os så hente og bringe af taxa fra Oksevejen. En sådan tur kunne vi gøre for ca. 1 krone pro persona.

Det var knappe tider for tyskerne dengang lige efter krigen, og virkelig megen nød. Børnene stod ofte i flokke og tiggede ved togene.

Efter afløsertiden kom jeg som toldassistent til Skive, og derefter fire begivenhedsrige år på Gedser-Warnemünde ruten i fast pendulfart mellem Warnemünde og København med bopæl i Gedser. Toldeftersynet foregik om dagen i Warnemünde, dels i de gennemgående vogne fra Berlin og Hamborg og dels på færgen. Det indskrevne rejsegods blev, med pakmesterens mellemkomst efterset i toget mellem Gedser og København. Om aftenen blev de rejsende, der kom over landgangen ekspederet i Warnemünde medens sovevognspassagererne blev efterset i toget om morgenen. Vi begyndte gerne lidt før i Roskilde og var næsten altid færdige ved ankomsten til København. Den nye D-mark var indført i Tyskland, så der var nu blevet dyrt at handle; men i Frankrig var inflationen på det højeste, og det bevirkede at hvert eneste stykke rejsegods blev efterset, bortset naturligvis fra transit til Sverige og Norge.

Fra Gedser kom jeg til Aalborg for anden gang i 1930. Ikke meget muntert den første tid, da jeg på ruten var kommet noget på afstand af det almindelige toldvæsen, så jeg havde meget at indhente.

Vejerbodstjenesten var ikke særlig behagelig navnlig ikke om vinteren, når porten i indleveringen og i udleveringen stod helt ubeskyttede. Jeg fik da også her min bronkitis, som har plaget mig siden.

Arbejdsgangen var ikke altid lige hensigtsmæssig, f. eks. skulle en person, for at

hente en julepakke, først op på 1. sal for at få skrevet en angivelse, og derefter i Vejerboden, hvor man så skrev noget toldfrit på, for atter at sende vedkommende på 1. sal for at betale 2 øre for blanketten, og så igen i Vejerboden og forevise kvitteringen. Senere fandt vi dog en mere fiks måde at løse det problem på.

Med hensyn til havnetjenesten, så var der beskæftiget 2 assistenter i Aalborg og 1 i Nørresundby. I Aalborg delte vi tjenesten imellem os, så vi hver havde 14 dage med styrtegods og 14 dage med stykgods. Styrtegodsafdelingen var vældig god. Vi havde et rart kontor ved Teglværksbassinets; (findes ikke mere, nu kuloplæg ved el-værket), her havde vi også en toldbetjent til hjælp. Stykgodsafdelingen var ikke så behagelig.

Her i stykgodsafdelingen havde vi altid travlt og det gjorde ikke sagen bedre, at vi af og til havde en lille ondsksfuld kontrollør II (7 kl., senere overassistent) rendende og genere os, – til trods for at vi havde både overkontrollør og to 6 kl. kontrollører, kunne denne lille syvendeklasses skiderik til tider, med chefens bistand, dominere det ganske toldopsyn.

Omsætningsafgifterne blev behandlet i et enkelt kontor på 1. sal, og arbejdet fordelt i tre afdelinger således:

1. Stærke drikke (Restaurationsafg.)	{ 1 assistent og
1 kontorassistent
2. Chokolade- og tobaksvarer	1 assistent
3. Motorkøretøjer, samt banderole-kontrollen hos vinhandlerne	1 assistent

Her var meget travlt. Vi var alt for få, når man tager i betragtning, at vi selv måtte udføre hele den udgående kontrol. Heroppe så vi aldrig en kontrollør, det var alene chefens (toldinspektørens) domæne.

Mit første embede fik jeg 37 år gammel som toldforvalter i Neksø, her blev jeg så i 10 år, og derefter i Skagen i 8, for endelig at havne i Aalborg for 3. gang, og nu som toldkasserer, og i denne dejlige by er jeg så stadigvæk pensionist.

Glimt fra en tolderperiode

Af O.I. Mikkelsen

»Det meddeles Dem herved, at De fra 1. juli d.a. antages som toldelev i Randers med årlig 900 kr. i lønning ...

Det er en betingelse for ansættelsen, at De forpligter Dem til at underkaste Dem en foreløbig prøve til bedømmelse af, hvorvidt De er i besiddelse af sådanne kvalifikationer, at det kan tillades Dem at forblive i Toldvæsenets tjeneste ...«

Administrationens evne til at vurdere elevers nødvendige kvalifikationer for senere varetagelse af ret varierende arbejdsopgaver må værdsættes højt, når grundlaget var meget enkle sammentællingsopgaver o. lign. 5-6 måneder senere.

Jeg mødte den 1. juli i Randers og i god tid. Fra den modsatte side af gaden iagttog jeg toldkammerbygningen, der havde et tårn, og på forsiden stod: Kgl. Toldkammer.

På tårnet var der en flagstang, hvorfra splitflaget vajede på officielle flagdage, og når overtoldinspektøren og revisionen var på besøg. Det stod også i den lokale avis, der udkom om eftermiddagen, når revisionen var kommet til byen, i reglen dagen før, den ankom til toldboden.

En høj og ret bred trappe førte op til indgangsdøren. Det havde været en tidssvarende bygning for et toldkammer i en by af den størrelse, men mange års manglende bevillinger til vedligeholdelse både indvendig og udvendig havde gjort ejendommen saneringsmoden, hvis man den gang havde kendt denne betegnelse.

Der var masser af rotter, som levede godt af de mange gode og spændende oversøiske og andre varer, der fyldte pakhuset. Desværre kunne rotterne ikke holde sig til dette madparadis, men holdt også til omkring WC'erne som fandtes i en lille gård ved den nordre gavl.

Jeg blev hin morgen overrasket over synet af to meget tykke mænd, der stod på

øverste trappeafsats, og bar en kasket, som havde set bedre dage. Det havde de to toldembedsmænd også.

Den ene var toldkontrollør, endog af 1. grad, og den anden var toldassistent. Det store skæg, han bar, og hele hans udseende gjorde det lettere at huske navnet.

Han havde været en god pianist. På grund af dette talent var han efter sigende for år tilbage en velkommen gæst i pæne hjem. Da han var blevet over de 60 år, holdt han op med at klippe neglene, og der kom derfor nu nogle mærkelige lyde, når han spillede.

Toldkontrolløren var så tyk, at det ikke var muligt for ham at snøre skoene. Dette problem klarede jeg, også før prøven. Han havde været danmarksmester i gymnastik.

Humøret steg nogle grader, da der lidt efter kom en kvindelig toldassistent på ca. 25 år.

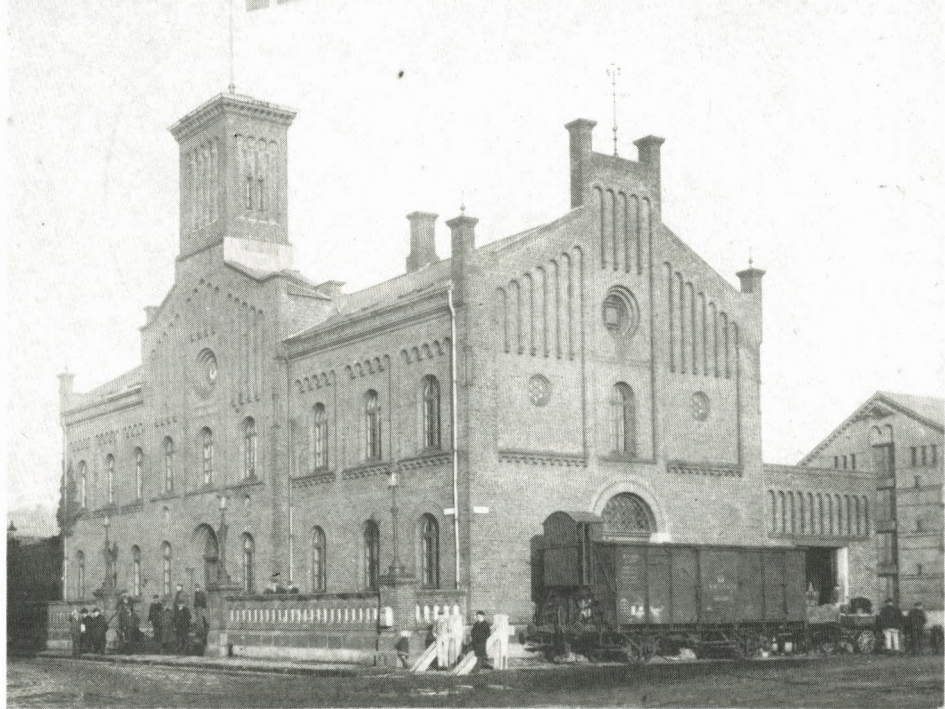
På kontoret var der de høje skrå pulte. Der var taburetter, som man kunne sidde helt eller delvis på.

Importørerne, der kom for at indfortolde varer, skulle på toldkassererkontoret aflevere fragtbrev, faktura m.v. De fik så et klareringsbilag, som skulle underskrives. De indestod da for, at varerne var korrekt angivet. Derefter blev kasserne pakket ud i vejerboden, indholdet sorteret og tariferet af en toldassistent og en kontrollør.

Det var spændende at se og undersøge så mange forskellige varer.

Fortoldning af vin og spiritus var et særligt kapitel. Lyden af hammeren, der skulle slå spunsen af tønderne, var varslet til noget særligt. Det var som kirkeklokkerne før juleaften.

Der blev taget prøver, og prøverne blev undersøgt med alkoholometer og termometer, så grundlaget for afgiftsberegningen kunne konstateres. Sådanne prøver

Randers Toldkammer med personer i opstilling på den store trappe (Toldmuseet).

kunne man ikke hælde tilbage igen, og det var da ødselhed at hælde det væk. De tomme flasker kom frem.

Når varerne var tariferet, skulle importøren udfylde en blanket til statistikken og vel at mærke en blanket for hver varekategori.

En kasse med isenkram kunne indeholde mange forskellige varer.

Lærlingene, der skulle udfylde statistikblanketterne, lærte hurtigt at forenkle dette papirarbejde. I stedet for at udfylde 10-20 blanketter skrev de en enkelt varekategori for hvert løbenummer. Ingen statistikkyndige i det statistiske departement undrede sig over, hvad man i Danmark skulle bruge så mange hamre til.

Pakhus- og varebøger var store og tunge. Regnskabsbøgerne var mindre, og de var autoriserede for en måned. Derefter skulle de indsendes sammen med bilagene til revisionen.

Det var bestemt ikke velset, at man skrev forkert i bøgerne. Skete det, måtte man med en lineal strege det forkerte ud og ved siden af skrive: »Agtes ej»

En dag kom en elev til at vælte blækhuset, og blækket flød ned over bogens sider. Der var kun et lille hjørne på størrelse med et frimærke, som undgik den blå farve, og her skrev han sirligt: Agtes ej.

Man skulle som elev naturligvis deltage i alt forefaldende arbejde og bl.a. med udarbejdelsen af toldstedets bidrag til det kommende års finanslov. Materialet blev så gennemgået og samlet i overtoldinspektoratet og i tolddepartementet.

Eleven fik naturligvis de små ting at arbejde med. Toldkassereren som ellers var meget nidkær i tjenesten, instruerede mig på det mere overordnede plan. Jeg husker, at jeg fik besked om at lægge 10% til de forskellige beregnede beløb. Han havde nemlig mange års erfaring for, at de in-

stanser, som forslaget skulle passere, skar ca. 10% fra. Havde man i forvejen lagt disse procenter til, så kunne det lige løbe rundt.

Da jeg flere år senere blev ansat i Finansministeriet, erfarede jeg, at de fleste statsinstitutioner ikke nøjedes med en så beskedne margin.

Lønningerne var små. Jeg havde lært lidt bogholderi, og det hjalp mig i begyndelsen. Mod at hjælpe en håndværksmester med regnskabet fik jeg et værelse meget billigt. Madlavningen klarede jeg selv.

Ekstraindtægter betød meget for de fleste i toldvæsenet. Diæter og andre indtægter, som fandtes ved og opkrævedes af toldstedet, blev imidlertid som benene i folketinget stort set fordelt efter anciennitet. Man kunne dog være heldig at blive medhjælper hos en overordnet og få en andel af et ben mod at lave arbejdet.

Jeg blev som elev medhjælper for forhyringsagenten, og det var ikke et kedeligt job. Vi havde en bog over ledige søfolk og de drenge, som gerne ville have en hyre. De 14-årige kom i reglen sammen med deres moder for at blive skrevet op. Forældrene skulle jo give tilladelse til, at mindreårige måtte tage hyre.

Når kaptajn eller mægler skulle have folk, gik man i gang med at gennemgå kvalifikationer og finde frem til egnede emner. De færreste havde telefon, og så måtte man ud at finde dem efter den opgivne adresse. De boede jo sjældent i villakvarteret. Men man fik et godt kendskab til byens slumkvarter. Nogle opgav adressen på en eller anden pige.

En gang skulle jeg skaffe 14 mand til et skib, og kaptajnen stillede som en betingelse, at de alle skulle være ædruelige, en ikke helt let opgave. Da sagen var i orden, og kaptajnen sent om aftenen havde fået søfartsbøger og betalt, fulgtes vi ad hen ad kajen. Imod os kom 14 meget berusede søfolk. Jeg fik travlt med at tage afsked med kaptajnen.

Jeg kom til at gøre tjeneste ved flere toldsteder, store og små. Forskellige bijobs stiftede jeg på den måde bekendtskab med, som f.eks. assistent hos kgl. vejer og måler, havne- og brofoged, dampskibsekspe-ditor, regnskabsfører for en mindre havn m.fl.

I en mindre søfartsby skrev jeg skibsskøder. Jeg havde her en aftale med byens sagfører om, at vi delte honoraret, og det var jeg godt tilfreds med.

Der var noget højtideligt ved en skibshandel. Når skødet var skrevet, læste man det op, og jeg husker den alvorlige mine, de to skippere, køber og sælger, havde på. Når man kom til det afsnit, der handlede om, at 3 mastet skonnert med hjælpemotor »Anne Marie« af X-købing hermed overdrages, stod de to alvorlige mænd med kasketten under armen og foldede hænderne. Bagefter skulle vi have en lille én på kroen.

Som toldmedhjælper var jeg et år på Ærø. Her var søfartstraditioner. På museer, i kirkerne og i hjemmene kunne man se, hvilken betydning skibsfarten har haft for øens befolkning. Ja, selv på gravstenene på kirkegården prentede man ord, sætninger og billeder, der var hentet fra et langt livs tilknytning til sejlskibene og skibsfarten. På en gravsten kunne man således læse:

Her hviler skipper
til ankers med sin kone,
han letter ikke før,
han stilles for Guds trone.

Også på toldkamret var der traditioner. Man havde på kontoret en smuk gammel penge-kiste af jern. Med en stor og tung nøgle åbnede man låget og lagde en aflåst penge-kasse med dagens indtægter ned. Når den store penge-kiste derefter var blevet aflåst, lagde man den store nøgle ind i en brandsikret boks i muren.

Så kunne man sove roligt. Men en dag måtte gulvet repareres og penge-kisten flyttes, mens reparationen stod på. Hvad op-

dagede man? Bunden blev stående, da man løftede den tunge pengeboks. Mange års omhyggeligt arbejde havde været unødvendigt.

Kontrollen med afgifterne har givet mange oplevelser.

Også for restauranterne var der detaljerede bestemmelser for bogføring af det daglige salg etc. Men hvad gør man, når indehaveren og hans kone hverken kan læse eller skrive?

Et sådant tilfælde husker jeg. Der var ikke andre beskæftiget i det lille værtskæp. De kunne servere øl og brændevin, smøre et stykke mad m.v., men føre bøgerne var udelukket.

Ved hjælp af en kalender og nogle streger og krydser lykkedes det at få dem til at lave et grundlag for regnskabet, som jeg så selv førte.

Det er naturligvis et banalt tilfælde, men der er i hundredevis af tilfælde, hvor centraladministrationen laver indviklede regler og bestemmelser, som mange af borgerne, de er adresseret til, ikke har evner til at fortolke eller mulighed for at gennemføre i det praktiske liv.

Det er mit indtryk, at toldtjenestemændene ydede en god service overfor virksomhederne og overfor enkeltpersoner.

Man opdagede ret hurtigt, om man stod overfor en virksomhed, der ønskede at samarbejde, eller om det var en virksomhed, der på en mere eller mindre snedig måde søgte at unddrage statskassen de pligtige afgifter. Det kunne være virksomheder, der havde aftale med den udenlandske eksportør om at udstede en faktura til brug ved toldbehandlingen og en anden med det større beløb, som varerne virkelig kostede. Under et besøg i sådanne virksomheder for at gennemgå regnskaber, kontrakter etc. var der sjældent en god stemning. Trusler kunne forekomme. En dag kom indehaveren af en mindre virksomhed ind på toldkammeret og meddelte, at han havde taget sit jagtgevær frem, og den

første tolder, som viste sig i virksomheden, ville blive skudt.

Vi overvejede situationen og kom til den antagelse, at han nok ikke alligevel ville gøre alvor af denne trussel, når han forinden havde meddelt det. Kontrolløren og jeg tog derud. Kontrolløren mente ikke, at vi begge skulle løbe risikoen. Der kunne jo være to patroner i geværet. Jeg accepterede og gik alene derind. Den vrede mand blev åbenbart overrasket over den overlegne måde, som vi havde taget hans advarsel på, og han forsvandt hurtigt. Jeg gennemgik så regnskaberne med servitricen. Det unddragne beløb og bøden blev betalt efter en afdragsordning.

I årene før anden verdenskrig blev toldvæsenet pålagt store opgaver med opkrævning af nye afgifter og kontrollen med al import, som blev ledet af Valutacentralen, der i 1940 blev erstattet af Direktoratet for Vareforsyning.

Medens administrationen og opkrævnningen af afgifterne blev henlagt til toldvæsenet og toldvæsenets administration, blev selve administrationen af importkontrollen som nævnt varetaget af en ny organisation udenfor toldvæsenet. Selvom denne institution fik bistand af et par toldtjenestemænd for så vidt angik det toldtekniske, var det en vanskelig opgave for toldtjenestemændene, og det gav ofte anledning til problemer, også for importørerne.

Erfaringer fra denne organisationsstruktur og -fejltagelser bør indgå i senere overvejelser om organisationen indenfor det offentlige. Institutionen manglede kendskab til de mere praktiske forhold. Et enkelt eksempel husker jeg, og det kan måske illustrere nogle af problemerne.

I begyndelsen af krigen var det selvfølgelig vigtigt for et land som Danmark at opbygge et lager af olie, kul etc. I et distrikt af Københavns havn var der ankommet 3-4 kuldampere, men importøren havde ikke fået importattest fra Valutacentralen. Skibene måtte derfor efter bestemmelserne ik-

ke påbegynde losning. Telefoniske henvendelser hjalp ikke. Tværtimod kunne det være flere uger, efter den besked man fik.

Hvad gør man i en sådan situation? I betragtning af lastens værdi for landet, det store beløb, som et skib koster i liggedage, træffer man selv en afgørelse. Man giver firmaet tilladelse til at losse mod en erklæring om, at kullene ikke fjernes, før attesten foreligger.

Sådanne og mange andre tilfælde gjorde det nødvendigt for mange toldtjenestemænd at træffe en afgørelse uden godkendelse af en højere instans. Det giver nok en vis selvsikkerhed i løsning af opgaver, og det gør etaten som sådan mere egnet til at overtage nye opgaver.

Passagereftersyn ved Sverigesbådene kunne være lidt kedeligt om søndagen, hvor passagererne stort set kun udførte den mængde spiritus, de havde drukket. Humøret blandt passagererne var derimod til gengæld højt.

Jeg husker en af de sjældne dage, hvor Danmark havde slået Sverige i en landskamp i idrætsparken. De rejsendes bagage skulle som sædvanligt påføres et mærke med kridt, så toldbetjenten kunne se, at kufferten var efterset.

En vittig kontrollør bestemte, at mærket den dag skulle være 5-1, som var det resultat, vi havde slået svenskerne med. Det gav anledning til en ganske særlig stemning. Ved afsejlingen lød et rungende hurra for det danske toldvæsen.

Den tyske besættelse gav toldvæsenet og flere toldtjenestemænd helt andre opgaver. Oplevelser i den periode er så mange og så omfattende, at de ikke egner sig til omtale i en artikel med korte glimt fra en tolderperiode.

Toldvæsenets normale arbejde den gang med kontrol med ind- og udførsel, passagereftersyn, kontrol med skibs- og luftfart, forbindelsen til de mange virksomheder o.s.v. gav naturligvis toldvæsenets tjenestemænd særlige muligheder for at udnytte

de forskellige kanaler, når der var tale om at hjælpe landsmænd i nød, og samtidig udfordringer til at skade og genere den tyske besættelsesmagt.

Jeg er ikke bekendt med, om der findes en samlet redegørelse om de handlinger, iagttagelser, episoder etc., som toldvæsenets tjenestemænd var involveret i med relation til selve tjenesten. Det kan være vanskeligt at vurdere den historiske interesse i de forskellige begivenheder, især er det vanskeligt for den generation, som har oplevet perioden. Et par enkelte vil jeg nævne.

Under en retssag kom der en oplysning om, at en toldtjenestemand havde indberettet, at der et par måneder før den 9. april 1940 var indført et større antal tyske uniformer. Ingen har vel tænkt sig, at det var til et karneval.

I en radioudsendelse om besættelsestiden spurgte en B & W arbejder om, hvorvidt historikerne kendte antallet af de tyske soldater, der inden den 9. april var kommet til København i kulbåde. Svaret var en kort afvisning af denne påstand. En sådan transport havde ikke fundet sted.

Jeg korresponderede med et par af vore historikere om denne sag (bl.a.), da jeg havde oplysning om skibets navn og rederi. Historikerne havde imidlertid ingen oplysninger om, at der skulle være transporteret soldater på den måde. Deres materiale var arkiverne, og andre kilder havde de ikke.

Historikerne må naturligvis søge frem til kildematerialet for at kunne fastslå den historiske sandhed, og det er muligt, at historien, som gik blandt toldere, havnearbejdere m.fl. er en af de mange »historier« fra den tid.

Men som jeg skrev til vedkommende historiker, er der forskel på en historikers og en tolders arbejde og indøvede tvivl. Tolderen har erfaring for, at man ikke kan stole på papirerne, om så der er aldrig så mange stempler og erklæringer. Der kan være både sprit og soldater i skibet, selv om lasten efter skibets papirer lyder på kul.

Den første Kampagne

et selvoplevet Bidrag til Sukkerbeskatningens Historie

Af afdøde toldassistent Viggo Joachim Pless-Schmidt

Forfatteren til dette erindringsbillede blev født 3/2 1864 og indtrådte i toldetaten 1/7 1880 som kontorist ved Jernbanens Toldoppebørselskontor. Han blev toldmedhjælper i Svendborg 1888 og udnævntes til toldassistent i Lundeberg (under Svendborg) 1892, men forflyttedes allerede s.å. til Korsør, hvor han gjorde tjeneste indtil 1901. I årene 1901-1912 var han påny tjenestegørende ved Svendborg toldkammer. Fra 1912 og indtil sin pensionering i 1934 var tjenestestedet København. Her forfattede han o. 1920 på opfordring dette bidrag til G.F. Barfoeds Samlinger til Sukkerets Historie (1921).

Hvis erindringen stammer fra Svendborg-årene, står bogstavet A formentlig for Assens, hvor der i 1884 var blevet anlagt en roesukkerfabrik.

Ikke uden Hjertebanken traadte Toldassistenten frem for Chefens strænge Aasyn og frembar sit Ønske om, at faa Lov til at søge Sukkerfabrik, da han som gift og med en nyfødt Søn, ikke kunne faa Lønningen 1000 kr. aarligt til at slaa til. Chefen saa misbilligende paa den Frække, som vilde unddrage Toldstedet sin Arbejdskraft og efter en frygtelig Pavse sagde han: »De skal ingen Ulejlighed gøre Dem med at søge, da

Assens Sukkerfabrik, hvor artiklens forfatter muligvis var udstationeret (Toldmuseet).

jeg hverken kan eller vil undvære Dem ved Toldstedet,« – Resultatet var forudset, men den haarde Nød drev Assistenten til at indgive Ansøgningen paa Trods af Chefens klare Udtalelse om Mangel paa hans Støtte, og det vidunderlige sker, Ansøgningen bliver bevilget, og Ægteparret jubled.

Ved Ankomsten til A. Sukkerfabrik, dæmpedes Jubelen noget ved den triste Meddelelse, at en Kollega Aaret forud var fundet død i »Buret« af Varme, og det var kun en ringe Trøst, at den Afdøde var en meget blodrig og korpulent Mand, der led af Hjertefejl, og at den nyankomne Assistent, med sine fattige 70 Kg., uden Hjertefejl, ikke var saa udsat for en brat Død. Naa! han overlevede baade den og mange andre Kampagner, skønt han i Begyndelsen troede sit Liv i Fare de hundrede Gange, for Mage til nervepirrende Larm, Varme og daarlig Luft havde han aldrig været ude for før.

»Buret«, (Toldvæsenets Aflukke) laa midt imellem to Rækker Centrifuger, som alle var i fuld Gang. Snart løb en Centrifuge løbsk, saa at Flammerne stod højt i Vejret under Arbejdernes Raab, saa sprang en Drivrem, saa Nitterne fløjtede som Projektiler gennem Rummet; – saa gjaldt det om at forsvinde under Bordet i en Ruf. Det kunne hænde, at en affyret Nitte havnede i Buret, men mærkelig nok blev det elskede Toldvæsen skaanet, det gik kun ud over Ruderne. –

Saa lød der nogle rædselsfulde Skrig! »Renden løber over!« Det var Fyldmassen, som gik i en Rende over »Buret«, og den klæbrige Masse løb i stride Strømme, – »op med Tolderen paa Bordet og bjærge Regnskabet«. Men der var flere Ting, der sled paa de skrøbelige Nerver. Tjenestetiden i Buret var 4 Timer, og Assistenten havde nok at gjøre. Jernvognene, hvori Sukkeret blev vejjet, maatte tareres flere Gange i Døgnet, og saa skulde han holde Trop med Arbejderne, som da det var Akkordarbej-

de, kilede paa som Djævlene, og naar der saa tilmed blev indgaaet Vædemaal mellem Centrifugemændene, hvem der kunde svinge det meste Sukker, ja saa kan det nok være, at den »skar« uafbrudt. Hertil kom, at Assistenten foruden Vejning, Tarering, tælle Summerne ned, revidere Formandens Sammentælling, afslutte Kog, paabegynde et nyt, skulde klassificere Sukkeret efter Farve, om det var Kl. a eller Kl. b, hvilket først kom efter lang Øvelse, og alt dette under en øredøvende Larm fra Maskiner og Mennesker og i en varme op til 44° Cels., i en Luft mættet med Fyldmasse, Svovlsyre og andre Tilsætninger, saa brændte alt det sig saaledes ind i Hjernen, at man efter Hjemkomsten længe efter kunde vaagne badet i Sved efter en gruelig Drøm »at man sad i Buret i A«.

Der var et Lyspunkt, – det var naar Transportøren, som kørte Sukkeret op paa Loftet, gik itu og alle de fyldte Spande gik i Gulvet med et Tordenbrag og laa i en Dynge, saa havde den plagede Tolder det godt saalænge til den var repareret, der var de Heldige, som det skete for flere Gange paa Vagten, og de blev misundt af de mindre Heldige, som sad alle 4 Timer, uden at der skete noget.

En oplevelse, men af en anden Art, var, naar Underbestyreren kom farende og harmdirrende fremviste en Sukkerprøve af et Kog. – »Hvad er Meningen, er dette Kl. a? – det er Kl. b! det kan jo en Blind føle med sin Kæp.«

Saa kom endelig Afløsningstimen; allerede et Kvarter før spejdede man ud i Rummet, om Afløseren skulde have taget fejl og komme det Kvarter før; – dette hændte aldrig, – men derimod hændte det, – ikke hyppigt, men undertiden, at han slet ikke kom, naar han skulle, og da var Buret for trangt til éns Harme, og det var ikke lutter Kælenavne, der lød for Paagældendes Øren, naar han endelig med mange Undskyldninger arriverede.

Glade sukkertoldere i Assens år 1914. Desværre var V.J.Pless-Schmidt ikke i Assens det år (Toldmuseet).

Endelig afløst, saa op til Kontorvagt og strække sig paa Sofaen. Denne, som havde gjort alle Kampagnerne, var betrukket med Voksdug, som i Tidens Løb var overgydt med et jævnt Lag Sirup, som forårsagede, at éns Hovedhaar hang fast, naar man skulde op igen, og man døjede svære Pinsler, før dette skete, og uvægerlig altid med Tab af sine fagre Lokker – der sad Prøver paa det Hovedgærde af flere Generationer Sukkertolderes Haar.

Saa slog Frihedstimen, og med Tøjet klæbet fast til Kroppen af Varme, ilede man ud i den kolde, skarpe, men rene Luft. I Begyndelsen afstodkom denne Temperaturforandring jo Forkølelse, indtil man blev hærdet, men blæse med det, hjem til Kone og Barn og spise, saa et Par Timers Søvn og saa en rask Tur i Byens Anlæg,

men hvor langt man end gik, saa ragede den høje Fabriksskorsten i Vejret i det Fjerne som en Trusel om ikke at værre for lystig, da man skulle tilbage at pines.

Tonen mellem Kolleger og Fabrikkens Funktionærer var altid munter og oplivende, det var der som paa en Kaserne, at man til Tider skulde tro, det var en Flok store Dreng, saadan slog man Gækken løs, og der er gaaet mange Aar siden, og Assistenten har deltaget i mange Kampagner andre Steder og altid fundet sig vel tilpas og truffet mange elskværdige Mennesker, som han har givet sit Venskab, og faaet deres igen, og han vilde ønske, han havde lige saa mange Kampagner igen, som han har haft, men det er kun et fromt Ønske, som Alder og Svagelighed sætter sin Grænse for.

Årligen en meget skøn told

Toldregnskaber og toldarkivmateriale fra Ribe fra middelalderen til 1969.

Af Ole Degn

I sin Danmarks-beskrivelse fra 1654 havde boghandleren og forfatteren Jens Lauridsen Wolf (ca. 1583-ca. 1660) ikke meget at sige om Ribe; men han bemærkede, at »der falder fra byen årligen en meget skøn told, af adskillige varer, som der fra og til føres«. ¹ Og som det fremgår af samtidige regnskaber, havde han set rigtigt: byen hørte blandt landets betydeligste toldsteder.

Lad os se på toldarkivmaterialet fra denne by, hvorfra der – måske til dels ved tilfældighedernes spil – er bevaret forholdsvis meget af toldregnskaber og andet toldarkivmateriale. Vi finder dette dels i Rigsarkivets samlinger Regnskaber før 1559, Regnskaber 1559-1660, Lensregnskaber, Regnskaber 1660-ca. 1848 og Generaltoldkammeret, dels i Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, i arkiverne fra Ribe Rådstue, Ribe Toldkammer og Overtoldinspektoratet for Nørrejylland.

Middelalderen

Det ældste bevarede toldregnskab fra Ribe er fra 1501, og det følges af en længere række frem til 1511, dels toldregnskaber (ét fra hvert af årene 1502, 1503, 1505 (1504-05) og 1509 samt ét fra tiden efter 1512), dels markedsregnskaber, fra Ribes tre markeder: forårsmarkedet (Vor Frue dag annunciationis, Mariæ Bebudelse, 25. marts), sommermarkedet (Skt. Hans, 24. juni) og efterårsmarkedet (Vor Frue dag nativitatis, 8. sept.) (ét, to eller tre fra hvert af årene 1501-11). ² En gruppe tilsvarende markedsregnskaber stammer fra årene

1519-21 (henholdsvis fra tre, to og ét marked). ³

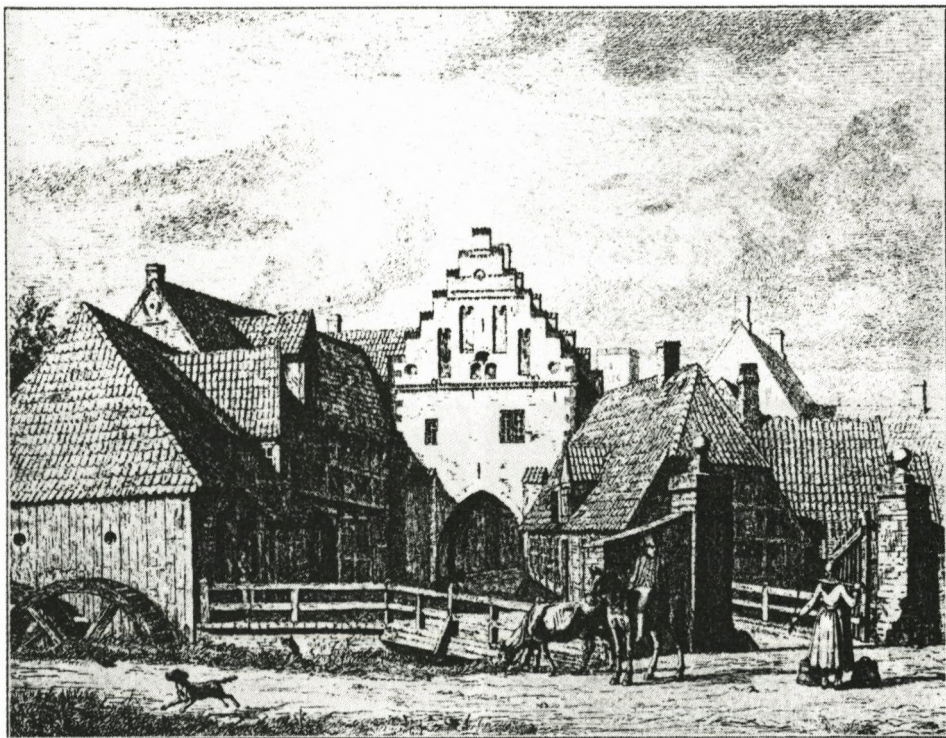
Disse told- og markedsregnskaber opregner først og fremmest okser, i noget mindre omfang heste og mere spredt enkelte andre varer, som fisk, smør, skind, fedeverar, kramvarer og andre importvarer. At okserne helt dominerer, skyldtes en bestemmelse i Christian 2.s forordning af 1515 for Nørrejylland, der sagde, at ingen borger måtte drive okser over andre byer end Ribe og Kolding og kun på de angivne markedstider.

Når de her omtalte regnskaber er bevaret, skyldes det vistnok til dels, at man da havde en toldafgift på 2-2½ skilling pr. hest eller okse, og denne afgift var henlagt til kong Hans' dronning Christine, efter hvem der netop er bevaret en række hofholdningsregnskaber fra årene 1501-21. Flere af de nævnte toldregnskaber indgår i disse hofholdningsregnskaber. Til de specielle studedrivningstider, som markederne i Ribe – ligesom i Kolding – udgjorde, sendte dronningen sin egen regnskabsfører til at oppebære toldbeløbet, mens den stedlige tolder oppebar toldintægterne fra byen uden for de egentlige markedstider.

De middelalderlige toldregnskaber findes alle i Rigsarkivet, i samlingen Regnskaber før 1559, de fleste under toldregnskaber, resten i Dronning Christines hofholdningsregnskaber i samlingen af dette navn. ⁴

Tiden 1536-1660

I foråret 1569 sad Ribe-tolderen Peder

Ribes Nørreport med acciseboden til højre for porten. Nørreport var formentlig opført i slutningen af 1200'erne og blev nedrevet i 1843. Radering fra 1830'erne af Jørgen Roed.

Mortensen Hegelund (1527-84) i Hamborg og ventede på, at de danske okseeksportører skulle vende tilbage, idet de var draget over Elben med deres okser.⁵ I sit regnskab noterede han omhyggeligt de godt 5.300 okser, som dette år blev udført over Ribe toldsted, hvilket vi om lidt skal se lidt nærmere på.

I et lensregnskab fra Riberhus fra 1540-41 findes et toldregnskab fra året 1540, men ellers har vi det bevarede toldregnskabsmateriale fra denne periode i Rigsarkivets samling Regnskaber 1559-1660, under toldregnskaber og byfogedregnskaber, og i Landsarkivet for Nørrejylland's rådstuearkiv fra Ribe.⁶

Rigsarkivets række af toldregnskaber i nævnte regnskabssamling er blot de sørgelige rester af et vistnok meget omfattende materiale, som en uforstående fortid har foretaget kraftige kassationer i, således at man nu blot har en række slutopgørelser og andre brudstykker, når bortses fra tre fuldstændige regnskaber. Det bevarede materiale er vel alligevel værdifuldt på flere punkter, men lader også ane, hvad der er gået tabt.

Helt bevaret er to toldregnskaber fra 1568-69 og 1569-70, hvoraf det ene er det førnævnte, udarbejdet af Peder Hegelund.⁷ De to regnskaber giver et ganske detaljeret billede af væsentlige sider af Ri-

bes handel, med redegørelser for toldindtægten af den store eksport af okser og i mindre omfang heste, som blev drevet gennem Ribe, der sammen med Kolding, Assens, Malmø, Ystad og nogle få andre byer af hensyn til kontrolmulighederne var de eneste tilladte udførselssteder. Ribetolderen noterede da også de nævnte år henholdsvis 5.404 og 5.333 okser, fordelt begge år på godt en snes købmænd; hertil kom ca. 1.500 heste hvert af årene, sise af henholdsvis 362 og 458 tønder Hamborger-øl og afgifter af 500-700 tønder tøndegods, som smør, sild, ål, fisk, vadmel, og en del pakker, korsbånd, kramfade »og andet småpluk«, med hoser, skind, klæde, fisk.

De samlede toldindtægter i de to regnskaber fra årene 1568-70 var i begge ca. 7.500 gamle dalere og ca. 3.000 mark (hvoraf der da gik tre på en daler). Beløbene er ikke så små, som de ser ud til, lige så lidt som dem, der vil blive anført i det følgende. En rigsdaler svarede nemlig ikke til 2 kr., således som man ofte ser anført. Ser man på rigsdaleren på baggrund af arbejds lønnen for en håndværker (daglønningernes størrelse kendes fra regnskaber), svarede den i 1500-1600-årene nærmest til 600-800 kr. De nævnte årlige toldbeløb var altså i størrelsesordenen 5.7 millioner kr.

De øvrige toldregnskaber i Rigsarkivet fra denne tid er med undtagelse af endnu ét som nævnt fragmenter, vistnok i en del tilfælde de sidste sider af regnskaber med oversigterne over disse, ekstrakter, mens andre ekstrakter synes at være blevet udarbejdet på grundlag af toldbøger indleveret til Rentekammeret, hvortil kommer antegnelser, dvs. revisionsbemærkninger til regnskaberne.

Man fornemmer her det oprindelige materiales omfang, når det fremgår, at der hvert år fra Ribe er blevet indsendt hele *fire* toldbøger til Rentekammeret til revision.⁸ At der var fire, havde sammenhæng med en lidt omstændelig udviklingshistorie for

den kongelige toldopkrævning. Toldafgifterne omfattede nemlig hele fire slags: 1. Den store told eller kronens told, opkrævet ved udførsel af okser, heste m.m. 2. Småtolden eller den lille told, fra 1625 også kaldet kommissariatetolden, der var henlagt til forsvaret (defensionsværket) og opkrævedes af en række forbrugsvarer: korn, humle, strandsalt, trævarer, heste, okser, køer, kalve, får og lam. 3. Skt. Annæ told og bådsmandsvåningstolden, der indførtes i 1627 til finansiering af bygningen af fæstningsværkerne ved Skt. Annæ Bro og Nyboder i København og opkrævedes af indført salt og klæde- og silkevarer. Og 4. accisen eller sisen, der var en afgift af vin og øl og produkter til ølfremstilling⁹. Den første told opkrævedes af Kongelig Majestæts tolder, de tre sidste af herskabsfogeden, en kongelig embedsmand i byen, opkræver af kongens retsbøder, sagefald. Men i årene 1568-84 og fra 1634 opkrævede i Ribe kongens tolder alle toldindtægterne, og dette har også bestemt de bevarede regnskabers indhold og form.

De bevarede fragmenter giver et indtryk af de muligheder, der ville have ligget i et fuldstændigt materiale. Men flere af brudstykkerne er dog så omfattende, at de kan anvendes til belysning af en række forhold. Told- og acciseregnskabet 1630-31 tillader en detaljeret analyse af produktion og salg af øl og brændevin, ikke blot dansk øl og brændevin, men også mumme (stærkt øl fra Braunschweig) og Hamborger-øl og rhinsk og spansk brændevin.¹⁰ Det viser også, hvorfra købmænd og bønder kom til byen med humle og frisk salt.

De bevarede brudstykker med regnskabsoversigterne (ekstrakterne) omfatter *herskabsfogedens* regnskaber over Skt. Annæ told (told af klæde og silkevarer og spansk og fransk salt samt lastepenge af skibe, efter deres drægtighed), småtolden og accisen 1623-25, 1627, 1629-32 (for 1630-31 er regnskabet endda fuldstændigt)

og *tolderens* regnskaber over den store told, Skt. Annæ told, småtolden og accisen 1635-36, 1637-38, 1639-41, 1643-49 og – fra nu af er regnskabsåret 1/1-31/12, mens det tidligere var 1/5-1/5 – 1653-56.

Fra disse år kender vi altså tallene for toldindtægterne eller dele af disse fra Ribe.¹¹ Den store told dominerede helt, de øvrige udgjorde højest nogle få hundrede rigsdaler, småtolden dog op til godt 1.000 rigsdaler. I årene, hvor regnskaberne omfatter alle fire arter toldindtægter, nemlig 1635-36, 1643-49 og 1653-56, ligger de samlede indtægter på mellem ca. 4.500 rigsdaler (krigsåret 1643-44) og ca. 19.000 rigsdaler, med et gennemsnit i 1640'erne på 10.450 rigsdaler, i 1650'erne på 17.255. For året 1656 er der givet en specifikation på ind- og udgående told, og det ses, at den første udgjorde ca. 1/5 mod den sidste ca. 4/5.

Hertil kommer så de administrationshistorisk og toldteknisk interessante antagelser, med revisionens bemærkninger, fra årene 1639-40, 1643-46, 1652-54, 1656-58 og 1660-61.

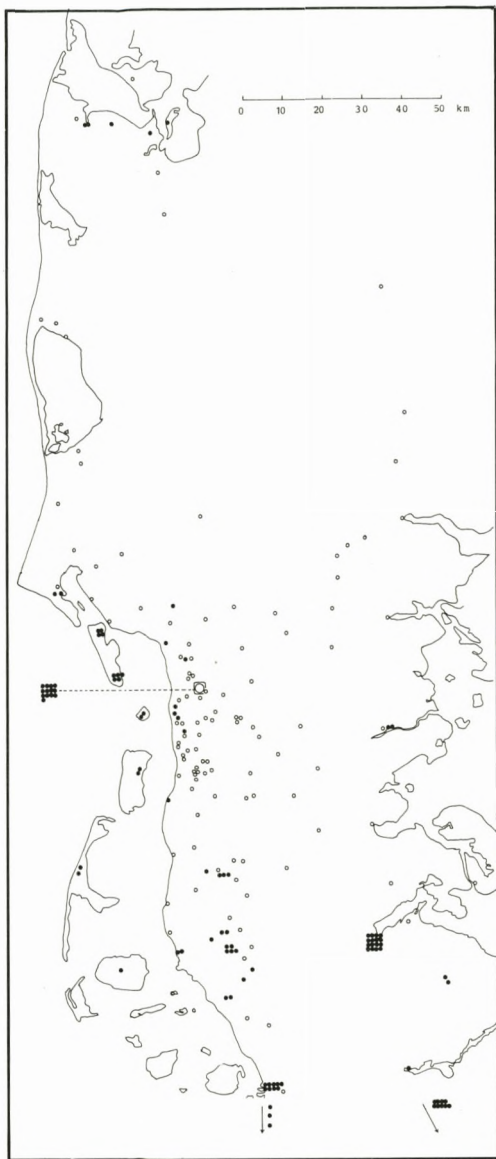
Endnu en række toldregnskaber fra Ribe fra denne periode er bevaret i Rigsarkivet takket være, at de er blevet indsendt til revision. En af de faste rubrikker i lensregnskaberne fra Riberhus omfatter den såkaldte sandtold, en afgift, der kendes tilbage til 1400'årene, pålignedes alle fiskerbåde og ydedes i fisk. Man kan her i regnskaberne følge fiskeriet og fiskerbådene fra Tipperne ved Ringkøbing Fjord i nord til Amrum og Vesterland Føhr i syd. Tolden betales i forhold til fangsten af de enkelte ejere i de enkelte både i forhold til deres andpart, og sandtoldregnskaberne giver mulighed for analyser af fiskeriets omfang og geografiske fordeling og af kapitalejerne bag bådene. Lensregnskaberne er spredt bevaret fra det ældste 1562-63 og frem til 1598-99, derefter i næsten ubrudt række frem til 1658.¹²

Et egentligt, løst bilag til Riberhus-

lensregnskaberne er et tilfældigt bevaret øksne-toldregnskab fra året 1640-41 med flere hundrede bilag i form af »oprindelseserklæringer« – idet kun adelige måtte stalde okser, eventuelt for borgere mod betaling. Dette materiale tillader en detaljeret analyse af okseproduktionen, dens bærere og dens afsætning i et betydeligt område af Jylland dette år.¹³ Man kan nøje følge de 79 adelige personer, der på 91 herregårde havde staldet de godt 7.000 okser, der dette år udførtes over Ribe.

Tallene fra toldopkrævningen i Ribe er indgået i et samlet regnskab over told- og acciseindtægterne i Danmark 1655-56.¹⁴ Man ser her Ribes tal på baggrund af alle de øvrige købstæders og får bekræftet Jens Lauridsen Wolfs før citerede udsagn; for af de 63 danske købstæder er der kun to, der overgår Ribe, nemlig København og Kolding, med toldindtægter på henholdsvis 34.510 og 17.297 rigsdaler, mens Ribe står med 16.039 rigsdaler, svarende til 8,9% af den samlede toldindtægt. Den næste by i rækken er Assens med 9.441 rigsdaler, og gennemsnittet for de 63 byer er 2.863 rigsdaler. Ribes høje placering er dog naturligvis bestemt af byens rolle som udførselsby for okseeksporten.

Et lokalt bevaret toldregnskabsmateriale, nu i Ribe Rådstuearkiv i Landsarkivet for Nørrejylland, er i modsætning til det hidtil omtalte noget nær fuldstændigt.¹⁵ Det stammer fra opkrævningen af en toldafgift, der helt var byens egen. Denne bytold kaldtes »Revier-tolden« eller »den lille småtold« – i modsætning til den ældre småtold, der var kongens – og byen fik ved kongeligt brev tilladelse til at opkræve den i 1639 til brug for en uddybning af sejløbet i åen, således at skibsfarten på byen kunne forbedres.¹⁶ Tilladelsen gjaldt for otte år og omfattede opkrævning af ½ rigsdaler af hver fremmed skude og 1 mark af hver båd og fiskerevert, desuden ca. 1% af værdien af varer, som ind- eller udførtes af udlæn-

Toldbetalere ved Revier-tolden i Ribe i året 1640. Ved • angives 5 toldbetalere, ved ° lokaliteter med færre end 5 toldbetalere.

dinge og ca. $\frac{1}{3}\%$ af indlændinge; endelig 1 skilling af hver indført tønde strandsalt (frisisk salt) og 2 skilling af hver hest, som udførtes gennem byen.

Der var altså tale om en meget sammensat toldafgift, der svarede dels af fartøjer, dels af varer og hér endda både efter værdi og vægt. Regnskaberne over denne told giver derfor et ganske detaljeret billede af skibsfarten og til en vis grad også vareomsætningen – om end man også her må huske problemerne omkring toldregnskaber: smugleri og unddragelser. Disse regnskaber er så meget mere værdifulde, som tolden i 1642 af kongen blev forlænget for 20 år og i 1661 igen forlængedes, nu endda indtil videre. Vi har derfor bevaret en række på ikke færre end 31 Revier-toldregnskaber omfattende perioden 1639-72, idet regnskaberne blot mangler fra årene 1644-46, hvor toldoprævnningen vel på grund af Torstenssonkrigen var ophørt, og fra 1668.

Terminen for Revier-toldregnskaberne er for tiden indtil 1643 Philippi Jakobi dag, 1. maj, og regnskabsrækkens fortsættelse 1647 oftest nytår.

For Revier-toldregnskaberne synes der ikke at være det problem med varernes transportretning, som man møder ved toldregnskaberne fra f.eks. Gottorp.¹⁷ Ribe lå nær grænsen mellem Nørrejylland og hertugdømmet Slesvig, og toldregnskaberne registrerer et punkt i strømmen af sydgående danske landbrugsprodukter som okser, heste, korn, smør m.m. og nordgående industri- og råvarer som vin, klæde, krydderier, frisisk salt, humle m.m.

Årets rytme afspejler sig tydeligt i toldregnskaberne, når man foretager månedsopgørelser. Marts-april har høje tal på grund af okse-eksporten, juni og september dominerer på grund af markederne, Midsommer-markedet og Vor Frue marked (8. september).

Toldindtægterne af Revier-tolden blev ganske betydelige i de første år, årligt på

500-900 sletdaler (en sletdaler = $\frac{2}{3}$ rigsdaler). Under Torstensson-krigen 1643-45 opkrævedes de dog næppe, og efter krigen lå de på et væsentligt lavere niveau, mellem 250 og 400 sletdaler.

Tiden 1660-1837

Også i tiden efter 1660 sendtes fra Ribe toldsted omfattende toldregnskaber til revision i hovedstaden, først til Rentekammeret, fra 1760 til 1816 til Vestindiskguineisk Rente- samt Generaltoldkammer, fra 1816 til 1848 til Generaltoldkammer- og Commercekollegiet. Var det til revision indsendte toldmateriale før 1660 kun fragmentarisk bevaret, så er vi med materialet fra den følgende periode ikke bedre stillet. Årsagen er den samme: omfattende kassationer i Rentekammeret i 1700-1800'erne, nu nøje dokumenteret gennem arkivprotokoller.¹⁸ Man ser, at hovedtoldbøgerne – kopitoldbøgerne var allerede tidligere blevet kasseret – med regnskaberne fra de danske købstæders toldkamre blev kasseret frem til 1699 i 1778, i 1813 fulgte købstædernes toldbøger fra årene 1700-50, i 1819, 1822 og 1828 toldbøgerne fra årene 1750-1810, i 1840'erne materialet frem til 1828, og man fortsatte siden efter retningslinjer, hvor materialet kasseredes allerede, når det var ti år gammelt.

Ved kassationsarbejdet gjorde man dog nogle få undtagelser, idet man ønskede regnskaberne bevaret for året lige før og lige efter »hele nye toldruller«, således at man fremtidig skulle kunne undersøge virkningerne af toldreformer. Da der gennemførtes toldreformer i årene 1732, 1762, 1768 og 1797 skulle man altså endnu have i behold toldbøgerne fra 1731 og 1733, 1761 og 1763, 1767 og 1769 og 1796 og 1798. Desuden udrev man af de kasserede toldbøger i et vist omfang forskellige statistiske oversigter, varetabeller, opgørelser over ind- og udsejlede skibe og lignende, og af materialet fra årene 1750-1810 blev også

undtaget antegnelser, ekstrakter (regnskabsoversigter) og kvittancer. Hermed var dog kun en brøkdel af det hele bevaret. I alt blev ved kassationerne af 1700'årenes toldregnskaber i årene 1813-28 kasseret godt 23 tons materiale, svarende måske til 460 hyldemeter arkivalier eller i gennemsnit ikke mindre end næsten seks hyldemeter for hver af de ca. 80 toldkamre, der var i Danmark. Tallet sættes i relief af, at man i dag finder blot 10 hyldemeter arkivalier i Ribe toldkammers arkiv fra årene 1767 til 1969.

Når det gælder Ribes toldbøger, har man endda ikke engang alle de nævnte otte år-gange i behold. Af og til gik ved kassationerne i skyndingen lidt for meget med, og fra Ribe er fra 1700'årene blot bevaret toldbøgerne fra 1731 og 1733 samt fragmenter af bøgerne fra 1796 og 1798, foruden naturligvis de førnævnte fragmenter med statistiske oversigter, varetabeller og andet.¹⁹

Man kan glæde sig over de bevarede bøger og fragmenter, men det er beklageligt, at de mange toldbøger er gået tabt. Toldbøgerne fortæller om havnenes ind- og udgående trafik, med angivelse af dato, skipperens navn og hjemsted, skibets drægtighed, afgangshavn og bestemmelsessted, ladningens indhold, eventuelt blot ballast, og de forskellige told- og afgiftsbeløb. På grundlag heraf gives yderligere en række opstillinger og tabeller, nemlig: en regnskabsoversigt (generalekstrakt) med summariske angivelser af de månedligt indkomne beløb; en vareoversigt (vareekstrakt) i form af en alfabetisk opstillet opgørelse over ind- og udførte varemængder; en liste over de skibe, der i årets løb var blevet fortoldet, enten summarisk eller alfabetisk efter skippernes navne; en oversigt over skibe hjemmehørende ved toldstedet; samt opgørelser over målte skibe, strandinger, konfiskationer og særavgifter af forskellig art m.m. Alt i alt i hvert toldregnskab en mængde oplysninger, der kan give

et ganske detaljeret billede af det økonomiske og materielle liv i et toldsteds område.

Til revision i Rentekammeret sendtes også de regnskaber over konsumtion og accise, som man i denne periode fik med indførelsen af disse nye afgifter, som vi skal se lidt nærmere på. Også disse regnskaber har været udsat for voldsomme kassationer, nogenlunde samtidig med toldregnskaberne. Værst er det gået ud over konsumtionsregnskaberne, hvor der i forbindelse med reformer teoretisk skulle ligge regnskaber for årene 1777, 1779, 1796, og 1798, men i praksis ikke gør det i fuldt omfang. Acciseregnskaberne synes derimod bevaret i større omfang.

Tabene af konsumtions- og acciseregnskaberne har imidlertid ikke helt den samme betydning, i hvert fald ikke for Ribes vedkommende, for herfra har vi lokalt bevaret konsumtions- og acciseregnskaberne i betydeligt omfang.

I Ribe rådstuearkiv findes nemlig en længere række regnskaber fra opkrævnningen af Enevældens nye toldafgifter, konsumtionen og accisen.

Konsumtionen indførtes oprindelig ved forordning af 21. juli 1657, den blev fornyet ved forordning af 18. november 1660 (var dog ophævet i årene 1662-71) og var en statslig forbrugsafgift, der opkrævedes af levnedsmidler, drikkevarer og andre varer ved indførsel til byerne (portkonsumtionen, i flæng også kaldt accise, betalt ved acciseboderne). Konsumtion betaltes også af malt og formalet korn (formalingsafgift) og fra 1804 tillige efter brændevinsredskabernes kapacitet, og den omfattede også en række mindre betydende afgifter, som græsningspenge af byernes kvæghold (ophævet 1797), kopulationspenge (afgift af bryllupper, uden for København ophævet ved forordning af 1792) og milepenge, en afgift af vognmænd på hver mil kørt med to heste og en vogn. I 1688 udvidedes konsumtionen til at omfatte også de såkaldte

»fire species«, nemlig vin, brændevin, salt og tobak.

I årene 1692-95 var konsumtionen for hele landet bortforpagtet til en privatmand, og man har ikke bevaret regnskaberne. 1696-97 var den ikke bortforpagtet, men delvis på ligning i købstæderne, hvorfor regnskaberne disse år blot forekommer som skattelister. I 1698 genindførtes portkonsumtionen, hvilket netop afspejler sig i det bevarede materiale i Ribe rådstuearkiv. Ofte opkrævedes den som tidligere af forskellige forpagtere, når man da kunne finde sådanne, og forpagterne kunne være byerne selv, og de lignede så eventuelt byrden på befolkningen som en direkte konsumtionskat. Fra 1780 ophørte forpagtningen ifølge forordning af 28. februar 1779, og konsumtionen var derefter på regnskab. Ved toldforordningen af 1. februar 1797 overgik oppebørselen af konsumtionen til toldvæsenet, og ved lov af 7. februar 1851 ophævedes den, brændevinsredskabsafgiften dog først 1887.

Accisen eller sisen var egentlig en indførselstold og forbrugsafgift på øl, vin og ølbrygning og kendes tilbage til middelalderen, således som vi allerede har set det i forbindelse med de ældste toldregnskaber. Indtægten gik normalt til kronen, men byerne kunne have en andel i den. Ved Enevældens indførelse i 1660 gik accisen til staten ind under den mere omfattende forbrugsafgift konsumtionen, jfr. forordning af 26. september og 18. november 1660 og 22. november 1671. Fra 1686 var den ifølge forordning af 12. februar 1683 en lokal (kommunal) afgift på varer, som ind- og udførtes ad søvejen, og den betaltes af varernes ejere sammen med tolden. Indtil 1793 benyttedes indtægten til aflønning af købstædernes øvrighedspersoner, til fattige m.m., således som man også ser det i Ribe, hvor alle regnskaberne angiver, at en fjerdedel af indtægten gik til de fattige, mens magistraten og byen delte de tre fjerdedele.

De bevarede konsumtions- og acciseregnskaber i Ribe rådstuearkiv omfatter 13 bind konsumtionsregnskaber fra årene 1696-1700 og ikke færre end 120 bind eller hæfter med acciseregnskaber fra årene 1672-1792.

Konsumtionsregnskaberne udgør tre, hver for sig sammenhængende rækker; fem bind er konsumtionsforvalterens protokoller 1696-1700, fire bind er portkonsumtionens regnskaber 1698-1700 (tre bind fra Nørreporten 1698-1700 og ét fra Sønderporten 1698) og fire bind er regnskaber fra inspektionerne ved maleværkerne, dvs. møllerne, Ydermøllen og Midtmøllen, 1698-1700.²⁰

Konsumtionsforvalterens regnskaber redegør dag for dag for afgifterne af rug, malt, kreaturer osv., som han selv har opkrævet, og hver dag afsluttes med tilføjelse af de samlede indtægtssummer fra portkonsumtionen (accisen) opkrævet ved de to porte. Hans første protokol begynder i januar 1696 og angiver at være indrettet efter Rentekammerets ordre, af 4. januar dette år, til indførsel af konsumtionsintraderne »i Ribe og dets distrikt«, med undtagelse af vin, salt og tobak.

Til konsumtionsforvalterens opgaver hørte også opkrævning af en »folkeskat«, en skat på tjenestefolk. Hans regnskaber fortæller derfor også om de personer, der holdt tjenestefolk og om antallet af disse.

De fire bind portkonsumtionsregnskaber angiver nøje dag for dag, hvad hver enkelt indførte gennem byens to porte. For året 1698 anføres ved Nørreport dagligt mellem 0 (tre dage) og 287 konsumtionsbetalere, ved Sønderport mellem 0 (tre dage) og 100 konsumtionsbetalere, i alt ved de to porte i årets løb henholdsvis 9.693 og 5.107 personer.²¹ Også her kan man nøje følge årets rytme, med de højeste tal i månederne juni-september. Markederne prægede i høj grad trafikken til byen. De tre Midsommermarkedsdage 23.-25. juni og de to dage i

Vor Frue marked 8.-9. september tegnede sig alene for i alt 7,5% af årets konsumtionsbetalere. Tallet af dem, der noteredes ved Sønderport, lå altid væsentlig lavere end tallet for Nørreport; de enkelte måneder var det mellem 40 og 72% af Nørreports tal, for året som helhed 53%.

Af indførslerne i portkonsumtionsbøgerne får man et ganske detaljeret billede af varetilførslerne til byen. Almindeligt forekommer naturligvis landbrugsprodukter som stude, spædekælve, svin, gæs, kalkunske høns, duer, rugmel, havre, gryn, flæsk, smør, ost, honning, æg, brød og kål. Man ser fiskevarer, som torsk, sild, flynder, tørrede hvillinger; råvarer som kohuder, fåre- og kalveskind, talg og (pot)aske, grovvarer som træ og deler, og brændsel, som ved, tørv, klyne og lyng. Også udenlandske varer forekommer, således fransk vin.

De fire bind maleværksregnskaber, ført af inspektionerne ved Ydermøllen og Midtmøllen, redegør for de mængder korn, der blev formålet, med angivelse af ejernes navne. Grundlaget var de nummererede accisesedler, som ejerne fik ved portene, med det formål, at bønder og andre udenbys efter besøget i møllen igen kunne udføre deres kornvarer uden konsumtionsbetaling.

Et par af maleværksbøgerne er bagfra benyttet som kvægbøger, dvs. til notering af kvæg, som ejerne lod drive ud til græsning på bymarken og senere igen skulle have ind i byen uden konsumtionsbetaling.

I portkonsumtionsregnskaberne for 1698 så vi 14.800 personer, der gik gennem byens to porte, efter at de ved acciseboderne havde fået noteret og betalt for deres konsumtionspligtige varer. Det var da også et apparat af et vist omfang, der stod bag opkrævningen af konsumtionens og accisens mange afgiftsbeløb. Konsumtionsforvalteren havde til hjælp ved opkrævningen seks konsumtionsbetjente, der holdt til ved de to acciseboder, Nørreports lige nord for åen ved Saltgades vestside og Sønderports

lige syd for porten ved Sønderportsgades vestside. I hver af acciseboderne var der en seng til betjentene og boderne blev holdt med lys og tran, da man til tider måtte have lys om natten. Det var også nødvendigt at holde et kammer med ild og lys til en betjent, som førte bog.

At konsumtionsregnskaberne blot er bevaret for årene 1696-1700 har måske sammenhæng med, at byens magistrat i 1698 påtog sig selv at varetage oppebørselen af konsumtionen i porte og møller.²² Forsøget faldt dog uheldigt ud. Efter tre års forløb måtte Rentekammeret udtale sin misfornøjelse med resultatet, idet byen da stod i restance med et konsumtionsbeløb på 1.372 rigsdaler. Men da havde magistraten allerede året før, i 1700, fået nok og andraget kongen om, at konsumtionen igen måtte blive bortforpagtet, hvilket også skete.

Da der er bevaret så mange konsumtions- og accisebøger fra slutningen af 1690'erne, kan vi for en enkelt gangs skyld iagttage regnskabssystemet for dette toldafgiftssystem, således som det fungerede. Vi vælger her at se, hvad der skete lørdag den 30. april 1698.

I hovedkonsumtionsregnskabet indskrev konsumtionsforvalteren dels beløbene for de enkelte konsumtionsbetalere af rug og malt (maleværksafgifterne), dels dagens samlede beløb fra portkonsumtionen ved Nørreport og Sønderport. Han indskrev denne dag under numrene 1-21 lige så mange konsumtionsbetalere og udstedte til disse »accisesedler« med nummer og indhold ligesom indførslerne i hans bog. Betalerne synes alle at være fra Ribe, en række købmænd, en guldsmed, en skomager og en bager, en præst, nogle enker, nogle ukendte. De samlede maleværksindtægter blev 9 rdl. 4 mark og 6 sk., idet der var blevet betalt afgift af 6 tønder tør rug til brød, 7,5 tdr. malt til øl og 2 til brændevinsbrænding, 0,75 td. rug til brændevinsbrænding, 0,5 td. rug til skørt (d.v.s. grut, knækket

korn) og knap 0,5 td. til sigt samt 1 td. byg til gryn. Ved dagens slutning tilføjede han til sidst de samlede beløb fra Nørreporten og Sønderporten, henholdsvis 1 rdl. 4 mark og 7 sk. og 4 mark og 5 sk.

I deres portkonsumtionsbog indskrev konsumtionsbetjentene ved Nørreport under numrene 1-25 lige så mange portkonsumtionsbetalere og betjentene ved Sønderport under numrene 1-8 dette antal betalere. Disse kom fra det nærmere opland, længst borte fra en vognmand fra Haderslev. Ved aftentide afleverede så betjentene til konsumtionsforvalteren de førnævnte indkrævede beløb, som vi så denne notere i hans bog. Beløbenes størrelse var bestemt af dagens indførsel til byen – udover maleværksvarerne, idet der denne dag ikke også tillige kom varer over havnen – nemlig 8 tdr. og 14 stk. brød, 1,5 skæppe gryn, 2 huder, 4 høns, 1 par kalkunske høns, 1 kalv, 3 kalveskind, 1 læs klyne, 1 kok, 1 læs kul, 2 læs lyng, 22 mark (1 mark = ca. 0,25 kg) og 2 ottinger smør, 3 svin, 1 læs træ, 5 læs tørv, 3 snese æg og 0,5 skæppe ærter.

Ved de to møller indskrev de to maleværksinspektører møllekunderne med angivelse af deres konsumtionspligtige kornvarer. Inspektøren ved Ydermøllen indførte under numrene 1, 5-7, 9, 11, 15 og 17-20 elleve konsumtionspligtige møllekunder, inspektøren ved Midtmølle under numrene 2-4, 8, 10, 12-14, 16 og 21 ti møllekunder. Numrene svarede til dem, konsumtionsforvalteren havde indført i sin bog, og maleværksinspektørerne noterede dem naturligvis efter kundernes »accisesedler«, dvs. konsumtionssedlerne, som de havde fået hos konsumtionsforvalteren.

For sig stod sisemesteren, der i sin protokol indførte accisen, der betaltes af varer, som ind- og udførtes over havnen. Det blev denne sidste april dag til 0 sk., for der var intet at notere.

Vægten af den med årene mere og mere forhadte konsumtionsafgift får man et vist

April Maas. 1698. 20. 2 1/2
 17. 21. 22. Niels Jørgensen Skipper }
 20 Lij. M. Lij. }
 6 Lij. T. Skied } ... 1
 8 Lij. T. Skied }
 Karen Jørgensen
 1200 Tonne Skied. ... 1 1/2
 Hans Carsten
 400 Tonne Skied. ... 1/2
 25. 2. Høj og velbyrdig greve Schack
 1/2 t. Zerbster øl. ... 4
 ex Ko. Mayar Løn
 160 t. Lij. } ... 1 1/2
 100 t. Lij. }
 May Maas
 1. 1. Dorete Jakob H. Flensb.
 2 1/2 Lij. Lij. ... 1 1/2
 2. Herman Loral
 1/2 Lij. Lij. ... 2 1/2
 2. 1/2

Side af accise-regnskab 1698. Man ser Niels Jørgensen skipper betale 1 skilling i accise af laks og skuld og høj- og velbyrdig greve Schack 4 sk. af 1 1/2 tønne Zerbster øl og Dorete Jakobs fra Flensborg 1 mark og 11 1/2 sk. af 2 1/2 skippund hør. Ribe rådstuearkiv, D 22-85.

indtryk af gennem regnskaberne. I 1688 havde konsumtionen for Ribe været ansat til 5.100 rigsdaler, og i 1696 nedsattes beløbet fra 4.800 til 4.000 rigsdaler.²³ De samlede beløb i de før omtalte konsumtionsregnskaber var 1696 (dog kun for tiden 1. januar-28. august), 1698 (for tiden 17. februar-17 juni), 1699 og 1700 henholdsvis 2.134, 1.588, 3.668 og 3.358 rigsdaler.²⁴ Alene disse fire års konsumtionsbeløb var næsten det dobbelte af det, der kom ind ved byens egen Revier-told i hele perioden 1639-72.

Den meget lange række af sisemesterens acciseregnskaber fra årene 1672-1792 springer på den smukkeste måde ud af regnskaberne for byens tidligere forbrugstold, den i 1639 indførte Revier-told. Regnskaberne over denne fortsætter efter 1660 frem til 1672, blot med en lakune for året 1668. Regnskabet for 1672, endnu benævnt med det gamle navn »den liden told«, går imidlertid kun til den 11. september. Da havde man allerede i godt en måned, fra den 1. august, opkrævet den nye accise, i henhold til forordningen af 1. maj 1672. Regnskaberne følger herefter i række, blot med et par lakuner, 1685 og 1688, som nævnt helt frem til 1792. Efter 1692 opkrævedes accisen i henhold til toldordinansen af 21. marts 1691.

Acciseregnskaberne førtes af accisemesteren eller sisemesteren, der beskikkedes af magistraten. De redegør for afgifterne af ind- og udførselen ad søvejen, og da accisen var mere omfattende end konsumtionen, anfører de et noget bredere varesortiment end de lidt monotone portkonsumtionsregnskaber. Man møder ikke blot som i disse landbrugsvarer som rug, flæsk og honning og fiskevarer som hvilling, skuller og ål, men også fremmede varer som Hamborger-øl, eddike, mandler, svedsker, rosiner, risengryn, kapers, ingefær, anis, Lisbons-olie (dvs. olivenolie), sirup, peberkager, valnødder, fransk salt; råvarer som

hamp, blå, bly, kalk, tælle, tjære, hvid stivelse og blækpulver samt industrivarer som jerngryder, tobakspiber (kridtpiber), tovværk, glas.

Forholdet mellem de årlige indtægtsløb for ind- og udgående varer var meget svingende. Efter 1753, da regnskaberne føres i to afdelinger, én for indgående og én for udgående varer, ser man år, hvor udførselen overgik indførselen, men lige så ofte var accisen af indførselen langt større end den af udførselen.²⁵

Til acciseafgifterne af ind- og udførte varer kom også en afgift på 1½ eller 4 skilling af indgående skibes læstetal. Denne afgift havde man indtil 1703 helt overset i Ribe, men tilfældigt hørte man da fra andre byer om den, og sisemesteren var ikke sen til at begynde opkrævningen. Fra da af har man i regnskaberne fornemmelser over de til byen kommende skippere og skudemænd, med angivelse af deres navne, hjemsted og skibenes drægtighed. Fra 1762 sammenlægges i hvert årsregnskab de anløbne skibes læstetal, og det fremgår, at der i 1760'erne i årligt gennemsnit anløb en tonnage på 283 læster, i 1770'erne på 495 læster og i 1780'erne på 386 læster.

Også lokalt bevaret toldmateriale fra denne periode har vi i de ældste bevarede dele af Ribe toldkammers arkiv. Her begynder allerede 1767 rækken af kopibøger med kopier af indgåede breve og cirkulærer, i de første år især fra Vestindisk-guineisk Rente- samt Generaltoldkammer og senere Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet. Frem til 1837 er der i alt otte bind indgående kopibøger. En særlig kopibog fra årene 1779-92 vedrører konsumtionen. De indgåede journalsager begynder i 1783 og omfatter fire pakker frem til 1837. Endelig har man fra en af toldkammerets øvrige opgaver, karantænevæsenet, bevaret en pakke sager, der begynder i 1805.

Martij Maaned	Indtægter af skibene og af de følgende	11
13	Alte Løstue af Hjerding	
April Maaned	Alte Løstue af Hjerding	9
3	Gane Løstue af Mandø	
10	Alte Løstue af Hjerding	9
Maj Maaned	Alte Løstue af Hjerding	9
4	Albert Jansen af Jylland	
	10 Løstue	15
	Jens Løstue af Jylland	
	8 Løstue	12
11	Jens Hennichs af Jylland	
	8 Løstue	12
16	Jens Skjerve af Jylland	
	12 Løstue	2
	Jacob Poulsen ibid	
	14 Løstue	5
	Gane Løstue af Mandø	
	6 Løstue	9
Tilsum 178 18 24		

Side af accise-regnskab 1725. Man ser toldbeløb betalt med 1 1/2 skilling af hver læsts drægtighed af skippere fra Hjerding, Mandø og Holland. Ribe rådstuearkiv, D 22-87.

Tiden 1837-1969

Efter 1837 har man fortsat rester af de til revision indsendte toldregnskaber, men det synes vanskeligt at få et overblik over materialet i Rigsarkivets samling af toldregnskaber fra de senere år.²⁶

Nu er imidlertid også det vigtigste materiale at finde i Ribe toldkammerarkiv i Landsarkivet. Det omfatter for årene frem til 1837 det føromtalt materiale på 13 bind og pakker, mens arkivet som helhed, frem til 1969, rummer 163 bind og pakker, i alt 10 hyldemeter.²⁷ Dermed hører arkivet alligevel, set på baggrund af befolkningstallene (1840 og 1940) til blandt de dårligere bevarede toldarkiver. Desværre er der i det to store lakuner, idet materialet er gået tabt for årene ca. 1870-1900 (dog ikke intradelister, regnskabsoversigter, årsberetninger, varelisters og sager vedr. udførsel, der åbenbart har undgået de tilfældige kassationer) og igen for årene ca. 1940/45-1955/60.

Et vigtigt materiale er fortsat kopibøgerne (udgåede), i to rækker, toldinspektørens og toldkassererens, med syv bind fra årene 1835-73 og igen for toldstedet som helhed 19 bind fra årene 1941-68. Kopibøgerne over indgåede breve og cirkulærer fortsætter med tre bind op til 1870; man har en journalrække på syv bind for årene 1922-40 og 1959-69; og en lang række journalsags-pakker fra årene 1837-69 og 1921-49 omfatter ikke færre end 45 pakker.

Vigtigt er også det bevarede regnskabsmateriale. Det omfatter 14 pakker med årlige og månedlige regnskabsoversigter fra årene 1850-1941, altså et materiale svarende til det, man fra 1700-1800-årene har bevaret fragmentarisk i Rigsarkivets samling af toldarkiver. Hertil kommer en pakke indtægtsoversigter (intradelisters) 1865-1903 og nogle mere sporadisk bevarede budgetsager, bikassebøger og kassejournaler.²⁸

Væsentlige til belysning af en række af

toldstedets og tolddistriktets økonomiske og erhvervsmæssige forhold er årsberetningerne, der fra Ribe omfatter en pakke fra årene 1864-1909. De rummer oplysninger, der til en vis grad svarer til dem, man finder i de om lidt omtalte årsberetninger fra Overtoldinspektoratet for Nørrejylland.

Herudover rummer Ribe toldarkiv en del materiale vedrørende personale og bygninger (1901-09, 1920-40, 1951-69), forbrugsbeskatning (herunder maleværksregnskaber eller møllebøger 1842 og 1846, brænderiopmålingsprotokoller 1850-71 og, mest omfattende, sager vedrørende motorkøretøjer 1924-69), indførsel og udførsel (således varelisters over ind- og udførte varer 1855-1909 og stemplingsprotokoller med ofte meget smukke prøver af klæde og tekstiler 1839-48), skibsmåling og skibsregistrering (således et skibsregister 1867-92, med angivelse af skibenes navn og hjemsted, føreres og ejeres navne, finansieringsforhold, tonnage, mål m.v.) og fra området »toldvæsenets øvrige opgaver« fortegninger over ind- og udgående skibe 1854-90.

Er meget gået tabt i Ribe toldkammers arkiv, så vil man dog kunne finde en del af de tabte oplysninger i Overtoldinspektoratet for Nørrejyllands arkiv. Dette overtoldinspektorat blev oprettet i 1819 med det formål at overvåge told- og konsumtionsanordningernes overholdelse. Overtoldinspektøren førte tilsyn med toldvæsenet i almindelighed og de enkelte tjenestemænd i særdeleshed og havde opsyn med bygninger og inventar m.m. Fra overtoldinspektoratet, der først havde sæde i Ålborg, senere i Århus, er bevaret et meget omfattende arkiv, og heri finder man bl.a. en lang række personalesager, sager vedrørende toldvæsenets bygninger og lokaler og en række årsberetninger fra perioden 1843-89. Årsberetningerne redegør i en række rubrikker for en del vigtige forhold: vareind- og udførselen, skibsfarten og handelsflåden, told- og skibsafgifter, brænderiproduktion

Ribe Toldkammer indtil 1969. Det nu stående forhus med sidebygning, der udgør ejendommen Overdammen 12, er opført i 1831. I 1761 omfattede toldbodgården et 20 fag dybt bindingsværks-gavlhus i to etager og et grundmuret 5 fags hus i én etage langs Overdammen, det sidste formentlig opført i 1604. Foto i Toldmuseet.

nen, opkrævningen af samtlige indirekte afgiftsbeløb ved toldstederne, fabriks- og industrivirksomheden, agerdyknings- og fiskeriforholdene og toldkontrollen. Ribe toldsteds gennem årene indsendte oplysninger er indført her og indarbejdet i store skemaer på en måde, så man i relief kan se toldstedet og dets baggrund i det økonomiske område, hvor det virkede, byen og dens opland.

Ribes lod

Ribe toldsted var i middelalderen og tiden efter frem til årtierne før Enevældens indførelse et af de vigtigste i landet. Krigene i 1600årenes første halvdel, nedgangen i okseeksporten, udviklingen for sydjyske og andre danske bysamfund og hovedstadens stadig mere dominerende stilling efter Ene-

vældens indførelse medførte en række forskydninger, så Ribe både reelt og relativt gik kraftigt tilbage. Stod byen set ud fra toldindtægternes størrelse i 1656 på en tredjeplads, så var den i 1866 sunket til en plads som nr. 20 ud af 71 og i 1956 til en plads som nr. 46 ud af 71 toldsteder.³⁰ Og i 1969 nedlagdes toldstedet i forbindelse med den store administrative reform af toldvæsenet, og toldstedets distrikt blev lagt under Esbjerg Distriktstoldkammer.

Ribes placering som et toldsted, hvoraf årligen kom en meget skøn told, var fjern fortid. Men tilbage ligger et trods alt ganske betydeligt arkivmateriale, der fortæller os ikke blot om told og tolderes vilkår, men også på mange måder om det samfund, hvor tolderne virkede.

Kilder og litteratur

Bricka, C.F., og J.A. Fridericia: Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve 1589-1648, 1-2, 1878-91.

Christensen, William (udg.): Dronning Christines hofholdningsregnskaber, 1904.

Degn, Ole: Materialet i Ribe rådstuearkiv før 1660. (ARKIV. Tidsskrift for arkivforskning, 1978, s. 80-103).

Degn, Ole: Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560-1660, 1-2. 1981.

Enemark, Poul: Studier i toldregnskabsmateriale fra begyndelsen af det 16. århundrede, 1-2, 1971.

Engberg, Jens: Dansk finanshistorie i 1640erne, 1972.

Fridericia, J.A.: Adelsvældens sidste dage, 1894, reproudgave 1969.

Jexlev, Thelma: Lensregnskaberne. I-III, 1978.

Jexlev, Thelma: Middelalderlige toldregnskaber. En oversigt over de bevarede toldregnskaber frem til 1559 (Rigsarkivet). (Zise. Toldhistorisk tidsskrift, 1985, s. 21-36).

Kinch, J.F.: Ribe bys historie og beskrivelse, 1-2, 1869-84, reproudgave 1985.

Matthiessen, Hugo, Otto Smith og Victor Hermansen: Ribe bys historie 1660-1730, 1929.

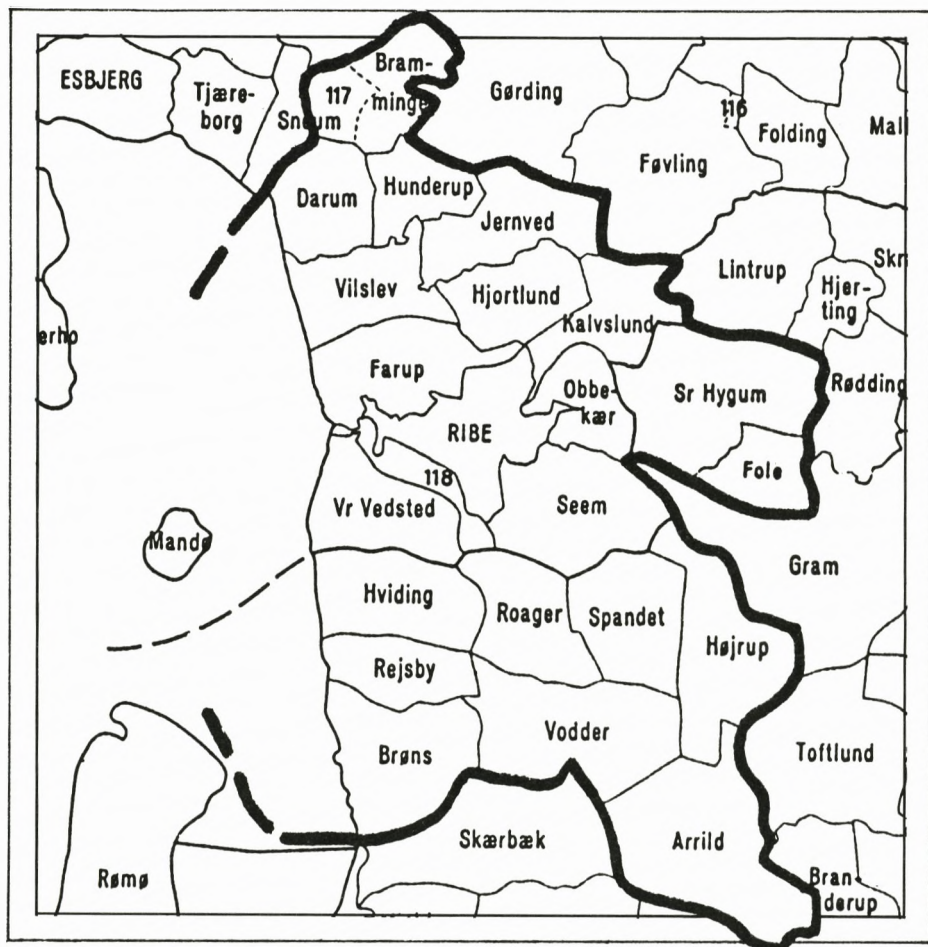
Møller, Anders Monrad: Kongerigske toldregnskaber fra det 18. århundrede. (Fortid og Nutid, 26, 1975-76, s. 86-103).

Nielsen, O.: Toldindtægten af Ribe 1569-70. (Danske Samlinger, 1.r.2, 1866-67, s. 90-91).

Secher, V.A. (udg.): Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, recesser og andre kongelige breve, Danmarks lovgivning vedkommende 1558-1660, 1-6, 1887-1918.

Noter

1. Jens Lauridsen Wolf: Encomion regni Danicæ. Det er: Danmarckes riges lof, 1654, s. 5.
2. *Poul Enemark*, 1971, 1, s. 26, 29-33, 40-49. *Kinch*, 1, 1869, s. 644-53. *Thelma Jexlev*, 1985, s. 33-36, bringer en liste over de bevarede toldregnskaber fra middelalderen, men har ikke medtaget toldregnskaberne i dronning Christines hofholdningsregnskaber, således at hendes liste for Ribes vedkommende må suppleres med markedsregnskaber fra Ribes markeder 25/3 1505, 1506 og 1507 og 8/9 1501, 1502, 1503, 1504, 1505 og 1506, jfr. *Poul Enemark*, 1971, 1, s. 26. Regnskaberne for Ribes markeder sept. 1505, 25. marts 1506 og sept.(?) 1519 (?1520) er trykt *William Christensen*, 1904, s. 169-73, 176-78 og 416.
3. *Poul Enemark*, 1971, 1. s. 26.
4. Jfr. note 2.
5. Rigsarkivet, Reg. 108b, nr. 168, Ribes toldregnskab 1568-69, s. 43.
6. Lensregnskab 1540: Rigsarkivet, Reg. 108a, 53h, jfr. *Thelma Jexlev*, 1985, s. 24.
7. De to regnskaber er to bøger på henholdsvis 45 og 39 blade og omfatter kongens told, småtolden og accisen. En række af tallene er benyttet i *Ole Degn*, 1981, 1, s. 122, 2, s. 54.
8. Ses af antegnelser til toldregnskabet for 1643 samt af flere af de omtalte brud-

Ribe toldsteds distrikt omkring 1930.

stykker, Rigsarkivet, Reg. 108b, nr. 124 og 168.

9. Jfr. *Kinch*, 2, s. 856-59. *Jens Engberg*, 1972, s. 245-46. Om 1., se *Fridericia*, 1894, s. 173-74, 191-92. Om 2., se *V.A. Secher*, 4, 1897, s. 196-207 (1625 23/2). Om 3., se *V.A. Secher*, 4, 1897, s. 365-66, 526-28, 663-64; 5, 1903, s. 76-77; *Fridericia*, 1894, s. 173, 192. Om

- 4, se *Bricka og Fridericia*, 2, 18, s. 10. *V.A. Secher*, 3, 1891, s. 573 (1621 1/2), 4, 1897, s. 91-94 (1623 9/7), 603-04 (1634 17/4), 5, 1903 s. 76-77 (1641 24/1); og *Fridericia*, 1894, s. 132-33, 174, 507, 510.
10. Om regnskabet 1630-31 og dets indhold, se *Ole Degn*, 1981, 1, s. 178-79. Det findes i pakken Reg. 108b, nr. 124,

- Byfogedregnskaber, men er aflagt af Mads Lassen Lime, der først 1633 blev byfoged og har aflagt regnskabet 1630-31 i sin egenskab af herskabsfoged (accise og småtold) og defoged (sagefaldsindtægter), hvorfor regnskabet egentlig, ligesom dem fra årene 1624-25, 1627, 1629-30 og 1631-32, også aflagt af Mads Lassen Lime, hører hjemme i Reg. 108b, nr. 168.
11. Se *Ole Degn*, 1981, 2, s. 256.
 12. De ældste er fra årene 1562-63, 1581-82, 1585-86, 1598-99; derefter mangler frem til 1658 blot 1599-1600, 1601-02, 1603-05, 1609-10, 1615-16, 1627-29, 1644-45.
 13. Jfr. *Ole Degn*, 1981, 1, s. 124-27, 2, s. 41-42.
 14. Trykt af J.A. Fridericia: Til belysning af toldindtægterne under Frederik III. (Danske Magazin, 5.r.2, 1890, s. 153-80). Tal for året 1637-38 for de store toldsteder er gengivet i Kancelliets brevøger, udg. af Rigsarkivet, 1637-1639, 1944, s. 381 (1638 4/5).
 15. Ribe rådstuearkiv, D 22-83, i alt 27 hæfter.
 16. Kancelliets brevøger, udg. af Rigsarkivet, 1637-1639, 1944, s. 761 (1639 12/5), trykt *V.A. Secher*, 5, 1903, s. 12. *Kinch*, 2, 1884, s. 853-56. *Ole Degn*, 1978, s. 97, s. 97; *Ole Degn*, 1981, 1, s. 130-32. 2, s. 254-55, 257.
 17. *Poul Enemark*, 1971, 1, s. 98-107
 18. Om kassationer, se *Anders Monrad Møller*, 1975-76, s. 87-91.
 19. Ribes regnskaber omfattede også Fanø og fra 1772 også Rømø. Om toldbøgerne, se *Anders Monrad Møller*, 1975-76, s. 93-98.
 20. Konsumtionsforvalterens protokoller 1696 1/1-28/8, 1698 17/2-17/6, 1699 1/1-31/12, 1700 1/1-31/12 og vistnok (?kladde) 1698 1/4-30/9, 1699 1-28/2, 1-30/7 og 1-31/12. Portkonsumtionens regnskaber 1698 7/1-31/12 Nørreport, 1698 7/1-31/12 Sønderport, 1699 1/1-31/12 Nørreport, 1700 1/1-31/12 Nørreport. Regnskaber for inspektionen ved maleværkerne 1698 Ydermølle, 1698 Midtmølle, 1699 Ydermølle og Midtmølle, 1700 Ydermølle og Midtmølle.
 21. Dagene med 0 indførsler var ved Nørreport 13/3 og 25-26/12, ved Sønderport 20/12, 25/12 og 27/12. Konsumtionsbetalertallene for januar er her beregnet ud fra indtægtsbeløbene på grundlag af februars tal.
 22. *Matthiessen, Smith og Hermansen*, 1929, s. 46-47. S. 166, note 63, anføres, at der i Rigsarkivet findes en protokol over porttolden 1672.
 23. *Matthiessen, Smith og Hermansen*, 1929, s. 46
 24. I 1698 var beløbet ansat til 4.000 rdl., men der indkom kun 3.808 rdl.: *Matthiessen, Smith og Hermansen*, 1929, s. 58.
 25. Udførsels-accisen var større end indførsels-accisen 1753, 1764, 1767, 1771-78, 1782-85 og 1787-92.
 26. Jfr. Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse, 1, red. af Wilhelm von Rosen, 1983, s. 723.
 27. I Landsarkivet findes en registratur, der sammen med andre er under forbedrelse til udgivelse i en påbegyndt serie med toldarkivregistraturer. Jfr. foreløbig Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse, 1, red. af Hans H. Worsøe, 1980, s. 93.
 28. Henholdsvis fra 1931-40 og 1963-69; 1929-41; og 1931-41 og 1962-69.
 29. Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse, 1, red. af Hans H. Worsøe, 1980, s. 78-80.
 30. Fra 1866 anføres toldstedernes indtægtsbeløb i Hof- og statskalenderen, fra 1877 i Håndbog for toldetaten.

Forfatterregister til Zise 1978-1987

Ved Gunnar Jakobsen

Andersen, Peter

Stabssergent Peter Andersens erindringer
4. årg nr 3 1981, s 4-23

Andersen, Vald

Over toldskellet efter julebrændevin 1799
2. årg nr 2 1979, s 28-29

Asmussen, Aage Ashjørn

Erindringer fra besættelsen
3. årg nr 2 1980, s 15-30

Ballisager, Svend Aage

Toldassistent ved et lille toldsted under besættelsen
8. årg nr 1 1985, s 4-20

Ballisager, Svend Aage

Strejftog gennem 50 år i og udenfor toldtjenesten
9. årg nr 3 1986, s 120-145

Barfod, Jørgen H

Sejlads og toldvagt i Store Bælt
2. årg nr 3 1979, s 11-15

Bastholm, Jens

Sønderborg Toldkammer i trediveerne - og noget om søfartsbyen Marstal
9. årg nr 2 1986, s 67-74

Becker-Christensen, Henrik

Den hemmelige moderationsrulle 1696.
Merkantilistisk teori- og praksis
10. årg nr 1 1987, s 4-11

Bjørn, Hans

"... tvært imod Commerciens natur"! Studier over et paradoksproblem i den danske enevældes erhvervspolitik
8. årg nr 3 1985, s 106-124

Boserup, H

Om smugleri. Et tidsbillede fra 1960'erne
1. årg nr 2 1978, s 16-20

Bressing, Kjeld

"Tove"-sagen - et smugleriforsøg fra forsøgsordningens tid
6. årg nr 2 1983, s 68-72

Cock-Clausen, Ingeborg

Registrering af stofprøvesamlinger
2. årg nr 3 1979, s 60-61

Dankau, Carl

En tolderskæbne fra det gamle oldenborgske monarki
6. årg nr 1 1983, s 5-10

Dedenroth-Schou, Poul

"Kgl. majestæts tolder på Falsterbo". Omkring et middelalderligt toldregnskab
5. årg nr 3 1982, s 31-42

Degn, Ole

Lygtepenge. En Øresunds-toldafgift fra årene 1635-43
9. årg nr 1 1986, s 19-23

Degn, Ole

Årligen en meget skøn told. Toldregnskaber og toldarkivmateriale fra Ribe fra middelalderen til 1969
10. årg nr 3 1987, s 124-140

Enemark, Poul

"Tolden er nobel og nobels værd". Toldhistoriske aspekter omkring en retssag i 1548
6. årg nr 3 1983, s 93-115

Fode, Henrik

Han røber i det hele mangel på omløb i hovedet ...

10. årg nr 1 1987, s 12-17

Gersmann, Paul

Toldoplag i Danmark. Hovedtræk til lovbestemmelserne indtil 1797 - med en efterskrift om situationen i dag

2. årg nr 1 1979, s 25-36

Gersmann, Paul

Wilhelm Spønneck - finansminister og generaltolddirektør

6. årg nr 1 1983, s 11-21

Heiberg, Steffen

Toldordinansen 12. januar 1632

5. årg nr 1 1982, s 3-18

Hjorth, Karen

Helsingør toldkammer 1980

3. årg nr 3 1980, s 9-19

Hjorth, Karen

Toldarkiver

8. årg nr 2 1985, s 62-68

Housted, Erik

Toldvæsen og toldere i Fredericia

7. årg nr 1 1984, s 4-29

Housted, Erik

"Fattig Holm" og de københavnske toldbygninger

9. årg nr 1 1986, s 4-12

Hægstad, Arne

I lære på Københavns Toldbod for 40 år siden. Tanker og erindringsbilleder under en stiftende generalforsamling

1. årg nr 1 1978, s 6-10

Irmer, Arne

Guidekorpset og guidekasernen - kort fortalt
10. årg nr 2 1987, s 52-55

Jansen, Henrik M

Toldkrydsjagt nr XVI nu Viking - jagt af Svendborg

4. årg nr 1-2 1981, s 39-48

Jensen, Jacob

Grænsegendarmeriforeningen og den militære mandstugt i 1920-erne

4. årg nr 3 1981, s 24-34

Jensen, Knud

Vi sejler op ad åen - stadigvæk!

1. årg nr 3 1978, s 12-13

Jensen, Knud

Rundt omkring på Københavns toldbod i mellemkrigsårene

3. årg nr 1 1980, s 3-17

Jensen, Knud

Rundt omkring på Københavns havnedistrikter i mellemkrigsårene

3. årg nr 2 1980, s 3-14

Jensen, Knud

Snapshot 1950

5. årg nr 2 1982, s 18-22

Jepsen, N A

Elev på Århus toldkassererkontor i 1924

1. årg nr 3 1978, s 35-36

Jepsen, N A

Struer, Toldskolen og Kolding, 1925-1931

2. årg nr 3 1979, s 3-10

Jexlev, Thelma

Om told og zise i middelalderen. Eksempler hentet fra privilegier og stadsretter i 10

middelalderbyer
5. årg nr 2 1982, s 29-51

Jexlev, Thelma

Middelalderlige toldregnskaber. En oversigt over de bevarede toldregnskaber frem til 1559 (Rigsarkivet)
8. årg nr 1 1985, s 21-36

Johansen, Hans Chr

Hvorfor kom der en ændring i den danske toldlovgivning i 1797
5. årg nr 1 1982, s 19-24

Johansen, H B og H Boserup

Dansk tobak
2. årg nr 2 1979, s 12-19

Jørgensen, Preben

Et døgn i november - Toldvæsenets historiske håndsrækning til efterslægten
9. årg nr 1 1986, s 13-18

Kanstrup, Jan

J C Ernst og Københavns toldbod 1733
1. årg nr 1 1978, s 11-18

Kanstrup, Jan

Svigagtig angivelse I-II. Øresundstolden i 1700-tallet. Reformen ved Øresundstolden omkring 1740.
2. årg nr 3 1979, s 16-59 og 3. årg nr 1 1980, s 25-59

Koch, H P J

Grænsegendarmeriet i mellemkrigsårene
4. årg nr 3 1981, s 35-53

Koefoed-Jespersen, K

Genforeningen 1920-21
2. årg nr 1 1979, s 37-43

Kristensen, H K

En Hjerting-tolder og hans virksomhed i sidste

del af 1700-tallet
2. årg nr 1 1979, s 3-24

Kristensen, H K

Ribe lærred
3. årg nr 1 1980, s 18-24

Langer, Anders V

Sandtold på Ryssenstens nordre forstrand
4. årg nr 1-2 1981, s 49-57

Larsen, A H

Sukkertoldere på fabrik
3. årg nr 3 1908, s 3-8

Larsen, A H

Grænsekontrol i en bevæget tid I-II
9. årg nr 2-3 1986, s 75-86 og 99-117

Lauritsen, Robert

Dansk Militær Grænsekontrol
8. årg nr 3 1985, s 98-105

Madsen, Lars Bjørn

Øresunds Toldkammer 1681-1739
6. årg nr 3 1983, s 81-92

Madsen, Lars Bjørn

Øresunds Toldkammer 1740-1859
7. årg nr 2 1984, s 96-110

Mikkelsen, O I

Glimt fra en tolderperiode
10. årg nr 3 1987, s 116-120

Monrad Møller, Anders

Tomme tønder, te og toldsvig. Smuglerteknik i Hjørring trolldistrikt i 1830'erne
1. årg nr 2 1978, s 3-15

Monrad Møller, Anders

Da tolderne skulle måle skibe
3. årg nr 3 1980, s 20-33

Monrad Møller, Anders

Søren Lindam og rødvinen - eller toldsvig på højt niveau

5. årg nr 2 1982, s 3-17

Monrad Møller, Anders

Bornholmerure til søs eller

Hvad man også kan finde i 1700-talletstold-regnskaber

8. årg nr 1 1985, s 37-42

Monrad Møller, Anders

Toldmuseet i Bordeaux

9. årg nr 3 1986, s 118-119

Monrad Møller, Anders

Dansk Toldmuseum - dets omskiftelige skæbne i de første 75 år

10. årg nr 1 1987, s 23-40

Monrad Møller, Anders

Toldhistorisk Selskab i det første tiår

10. årg nr 2 1987, s 43-46

Munchaus Petersen, Holger

Toldvæsenet i bugserbranchen

1. årg nr 3 1978, s 14-34

Munchaus Petersen, Holger

Kongelig toldflag - et eget og fra alle andre forskelligt flag

8. årg nr 2 1985, s 69-79

Munchaus Petersen, Holger

Kongeligt toldtegn. Toldernes legitimation -

Kongernes våben

10. årg nr 2 1987, s 73-87

Nørregård, Georg

Omkring toldloven af 1838 i hertugdømmerne

6. årg nr 2 1983, s 45-49

Nørregård, Georg

Den ældre papirtold i kongeriget Danmark

6. årg nr 3 1983, s 116-119

Olesen, Jens E

“Den rette, sædvanlige strøm”. Øresundstolden i det 15. århundrede

5. årg nr 3 1982, s 19-30

Olesen, Jens E

Om brændevin og et vestjysk landbrænderi

9. årg nr 2 1986, s 55-66

Ottesen, Elith

Fra min toldertid 1915-1968

10. årg nr 3 1987, s 110-115

Parving, V E

Om Toldhistorisk Selskab

1. årg nr 1 1978, s 3-5

Parving, V E

Om Københavns Toldbod

10. årg nr 2 1987, s 48-51

Petersen, Ejner Viggo

“Grøn bag ørerne - og dog på en udpost!” En gammel fæstningsdrengs oplevelser i Toldvæsenet under II. verdenskrig

10. årg nr 2 1987, s 56-72

Petersen, Henry G

Nattevag. To smuglerhistorier

5. årg nr 3 1982, s 43-46

Petersen, Henry G

Om sukker og sukkertoldere

6. årg nr 1 1983, s 22-38

Petersen, Henry G

Øl- og Spiritusbeskatningen I-IV. Restaurationskontrollen i Københavnperioden o. 1950. Rejstetjenesten og restaurationskontrollen i provinsen 1953-1965. Flere oplevelser i

rejsetjenesten. De specifikke afgifter på øl, spiritus og vin.

7. årg nr 1-3 1984, s 30-54, 64-95 og 127-144
og 9. årg nr 1-2 1986, s 24-38 og 44-54

Pedersen, Knud E

Den sorte mappe

8. årg nr 3 1985, s 125-127

Pilemand, Helge

Tolderliv i det gamle Sakskøbing

7. årg nr 3 1984, s 120-126

Pless-Schmidt, V J

Den første Kampagne, et selvoplevet Bidrag til Sukkerbeskatningens Historie

10. årg nr 3 1987, s 121-123

Rasmussen, Arne

Erindringsbilleder fra mine første år i toldvæsenet - 1940-1945

8. årg nr 3 1985, s 84-97

Rohde Jensen, B

Konsumtionen i Vordingborg

5. årg nr 1 1982, s 25-50

Rohde Jensen, B

En mønsk storsmugler på Sjette Frederiks tid

6. årg nr 2 1983, s 50-67

Steen-Knudsen, Ib

En tolders oplevelser under besættelsen

2. årg nr 2 1979, s 20-27

Suhr, K H

Noget om Einer Bruun

1. årg nr 1 1978, s 19-21

Svalgaard, Robert

Blade af Thisted toldsteds historie I. Kystlosninger

1. årg nr 3 1978, s 3-11

Svarer, Jørgen

En grav

4. årg nr 1-2 1981, s 58-59

Therkildsen, Alf

Dansk toldtarifpolitik 1900-1939

7. årg nr 3 1984, s 145-163

Thestrup, Poul

Administrationen af konsumtionsafgiften i København 1730-1800

1. årg nr 2 1978, s 21-32

Tobiesen Meyer, O

En episode i forbindelse med oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet

10. årg nr 1 1987, s 18-22

Untidt, Børge

Spritsmuglerne på Herthas Flak

2. årg nr 2 1979, s 3-11 og nr 3 1979, s 63

Untidt, Børge

Spredte træk fra en toldelevuddannelse

4. årg nr 1-2 1981, s 24-38

Untidt, Børge

Et toldkammermiljø i 1930'erne

5. årg nr 3 1982, s 5-18

Untidt, Børge

Ung toldassistent i København 1940-41

6. årg nr 3 1983, s 120-135

Untidt, Børge

Glimt fra besættelsestiden

7. årg nr 2 1984, s 60-63

Untidt, Børge

Episoder fra en toldassistenttjeneste i Aalborg 1945-1954

10. årg nr 3, s

Venge, Mikael

Moder Sigbrit og Øresundstolden
4. årg nr 1-2 1981, s 7-23

Vinje, V H

1945 - mit første år i det københavnske toldvæsen
8. årg nr 2 1985, s 48-61

Wieth-Knudsen, K

En episode i toldvæsenets historie
10. årg nr 3 1987, s 104-109

Worsøe, Hans H

Ølskattens indførelse og Carl Jacobsens kamp imod den
1. årg nr 1 1978, s 22-36

Worsøe, Hans H

Overtoldinspektorerne. Nogle træk af baggrunden for deres oprettelse
5. årg nr 2 1982, s 23-28

Toldhistoriske noter

Grænsevagt 1839-1969

I sin lille oversigt over grænsegendarmeriets historie får overtoldassistent Aage Emil Hansen fortalt ikke så lidt om de brogede vilkår for dette korps tiderne igennem. Forfatterens store specialviden gør sig ikke mindst gældende med hensyn til uniformering og bevæbning, som blandt andet illustreres med materiale fra hans egne, omfattende samlinger. (Slesvigske Fodregiment, Årsberetning 1986, Haderslev, side 17-32).

Det, som blev en grænseegn

Af sin private samling af gamle postkort har Aage Emil Hansen udvalgt godt fire snese udelukkende med motiver fra Bov og Holbøl sogne fra årene 1892-1923. Man kunne tro, at den snævre geografiske afgrænsning ville betyde altfor stor ensartethed, men bliver hurtigt belært om det modsatte ved at gennemblade denne meget appetitvækkende bog. Grænsedragningen i 1920 med tolderes og gendarmers opduken angiver allerede med det første billede den interesse, en publikation som denne også har, set fra en toldhistorisk synsvinkel. (Aage Emil Hansen, Bov og Holbøl Sogne, Gamle postkort

1892-1923, Sønderhav og Omegns Mødehus' Legat 1986).

Ruder Es

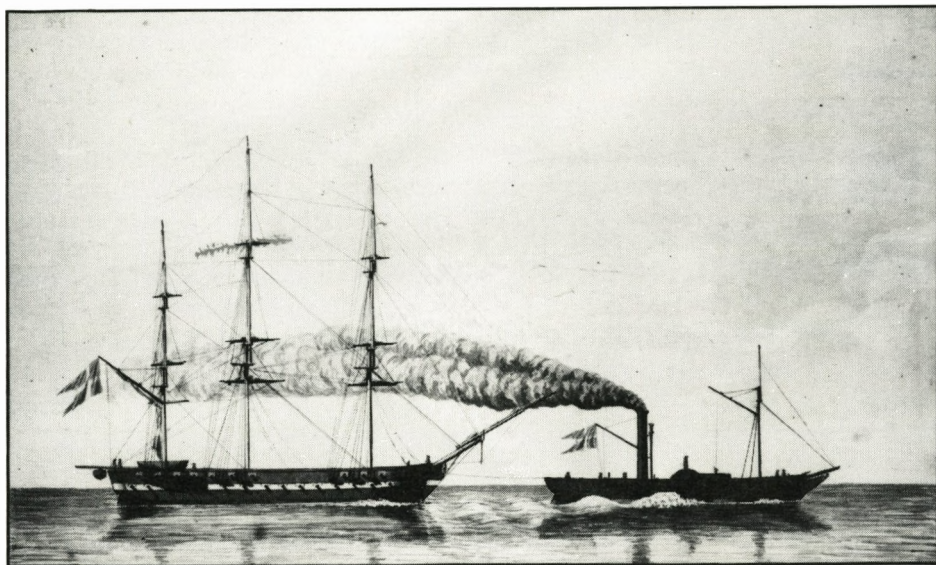
Afgift på spillekort betød igennem godt og vel 300 år, at såvel importerede som senere tillige dansk fremstillede kort skulle stemples og fra midten af 1800-tallet også forsynes med "vignetbånd" på pakningen - senere afløst af "frimærker" med løver. Først fra 1963 standsedes enhver form for "synlig" kontrol, og man gik over til at opkræve afgiften rent administrativt. Samleren K.Frank Jensen viser i sin lille bog anskueligt udviklingen på dette meget specielle felt, som krævede, at toldvæsenet anskaffede særligt apparatur til stemplingen. (K.Frank Jensen: Ruder Es, Om spillekortbeskatningen i Danmark, Ouroboros 1986, Spilkamret, Roskilde).

Registratur over et overtoldinspektorat

Toldarkivregistratur nr. tre i rækken fra Landsarkivet for Sjælland giver en oversigt over, hvad der foreligger fra Overtoldinspektoratet for Østifterne. Tidsrammen er 1821-1969 og geografisk dækker denne melleminstans, som var skudt ind imellem toldkamrene og departementet, naturligvis både Sjælland, Lolland-Falster, Møn, Bornholm og Fyn. Hertil

Inde i bladet

<i>K. Wieth-Knudsen</i> : En episode i toldvæsenets historie	104
<i>Elith Ottesen</i> : Fra min toldertid 1915-1968	110
<i>O.I. Mikkelsen</i> : Glimt fra en tolderperiode	116
<i>V.J. Pless-Schmidt</i> : Den første kampagne, et selvoplevet bidrag til sukkerbeskatningens historie	121
<i>Ole Degn</i> : Årligen en meget skøn told. Toldregnskaber og toldarkivmateriale fra Ribe fra middelalderen	124
Register til Zise 1978-1987, årgang 1-10.	141
Toldhistoriske noter	146

Bugserdamperen Hertha, bygget til Øresunds Toldkammer i 1844 og anvendt til at bringe sejl- skibe omkring det skarpe hjørne ved Helsingør. Hertha deltog udrustet som krigsskib både i 1848-50 og i 1864.